

تۆندوتيزيا ديجيتالى

“دەستەواژە، مەترسى، ئەگەر، سەرەدەرى و چارەسەرى”

سەرپەرشت و دىقچوون:

م. دىلىن سردار زەدى النورى

پېشكىشكرن:

پ.ھ. زېرەشان ئەمىن عەبدوللا

نافى پەرتووكى: تۇندوتىڭيا دىجىتالى
بەرھەفكرن: كۆمەكا مامۇستايىن بسپۇرل زانكۇيا دھۆكى
سەرپەرشت و دىقچوون: م. دلپن سردار زھدى التوري
پىشكىشكرن: پ.ھ. زېرەقان ئەمىن عەبدوللا
وەرگىتران: أسامە مىرخان نبى
دىزايىن: باوەر محمد صدىق
فۇتۇ: على حىيب بانكى
چاپا ئىكى
ھۇمارا سپاردنئ: D-/3378/25
چاپخانە: چاپخانا پارىزگەھا دھۆك

Center for Gender
Equality Studies
University of Duhok

بەرھەمات

سەنتەرێ خۆاندنێن یەكسانی یە جێندەری - زانکۆیە دەھۆک

بە هەشکاری دگەل

پشکا خۆاندنێن ئاشتی و مافێ مرۆف - کۆلیژا زانستێن مرۆفایەتی

ل زانکۆیە دەھۆک و ریکخراوا (BWOD) و ریکخراوا (NPA)

سپۆنسر ییا دارایی یە وەزارەتا کاروبارێن دەرقەیا هولەندی

Dutch MFA

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

Center for Gender
Equality Studies
University of Duhok

په یوونډی دگهل مه:

 ges.center@uod.ac

  Center for GES, UoD

 Zakho Street 38, 1006AJ Duhok, Kurdistan Region – Iraq

پیرستا ناشرۆکت

لاپەر	باہت
7	په یفا ریښه بهرا سه تته ری
8	پشکا خواندنین ئاشتی و مافی مروؤف - کولیزا زانستین مروفايه تی - زانکویا دهۆک
9	په یفا ریښه بهرا ریڅراوار BWOOD
11	پیشه کی
12	کورتیه ک ل سه ر جیه جیکرن وپشته فانیین پروژه بی
13	گرنگیا پروژه ی
15	ده رازینک: توندوتیژی: پیناسه، پۆلین و په یوه ندی ب ته کنه لوژیایه قه پ.ه. زبیره فان ئەمین عه بدوللا پشکا خواندنین ئاشتی و مافی مروؤف - کولیزا زانستین مروفايه تی - زانکویا دهۆک
19	ته وه ری ئیکه: توندوتیژییا دیجیتالی ل سه ر بنیاتی جورئ جفاکئ (جینده ری) کارتیکرن و چاره سه ری م. جیهان ئەحمده عه بدوللا پشکا خواندنین ئاشتی و مافی مروؤف - کولیزا زانستین مروفايه تی - زانکویا دهۆک

23 تەوهرى دوويى: مەترسىيىن جفاكى يىن تۆندوتىزىيا دىجىتالى "نەگەر
و كار تىكرن"

پ.ھ.د. مەئمون عەبدولسەمەد ئەل سەيد
پشكا خواندنىن ئاشتى و مافى مرؤف - كۆليزا زانستىن مرؤفايەتى - زانكۇيا دھۆك

28 تەوهرى سىي: مەترسىيىن دەروونى يىن تۆندوتىزىيا ئەلكترۆنى

م. رەحمە تەحسىن نايىف و م. ئىلھام سألح محەمەد
پشكا خواندنىن ئاشتى و مافى مرؤف - كۆليزا زانستىن مرؤفايەتى - زانكۇيا دھۆك

31 تەوهرى چارى: سەرەدەرىكرن ل گەل كىشىن تۆندوتىزىيا دىجىتالى ژ
روويى تەكنۆلۆژى فە

م. دلين سەردار زوھدى و م. واردىن عەبابەكر سألح
سەنتەرى خواندنىن يەكسانى يا جىندەرى - زانكۇيا دھۆك

35 تەوهرى پىنجى: سەرەدەرىكرن ل گەل كىشىن تۆندوتىزىيا ئەلكترۆنى
ژ روويى جفاكى فە

د. عەلى عەبدوللا ئەسود
پشكا خواندنىن ئاشتى و مافى مرؤف - كۆليزا زانستىن مرؤفايەتى - زانكۇيا دھۆك

39 تەوهرى شەشى: سەرەدەرىكرنا سازىيىن ياسايى و جفاكى ل بەرامبەر
تۆندوتىزىيا دىجىتالى

م. سەدىق سەدىق حامد
پشكا خواندنىن ئاشتى و مافى مرؤف - كۆليزا زانستىن مرؤفايەتى - زانكۇيا دھۆك

م. دلین سردار زهدی النوری
رئیسہ بہرا سہ تہری

پہیقا
Center for Gender
Equality Studies
University of Duhok

رئیسہ بہرا سہ تہری خواندین یہ کسانیا جیندہری زانکویا دھوک

ناقہندی خواندین وقہ کولینان ب گرنگترین نیشاندرین پیشکہفتنا زانکویان ووہ لاتان دہینہ ہہ ژمارتن. کار وئہرکین ئہوان یین سہرہ کی؛ تہ کہ زئی ل سہر ئہ نجامدانا خواندن وقہ کولینان ل سہر بنہ مایی بہ لگہ یین پیشتر بو ہہ لسہ نگاندا روویدائین نو کہ دکہن. ب مہرہ ما خو پاراستن ژ کیشہ یین داہاتی ودیتنا چارہ سہرییان. سہنتہری خواندین یہ کسانیا جیندہری (ٹافرت، زہلام) ل زانکویا دھوکی ئارمانجا ئہوی ہہ لسہ نگاندن وچاکرنہ د بیافین جودا یین کاریدا ورہ خساندا گوہورینین پیدقیہ بو گہرہ نتی کرنا یہ کسانیا و دادپہرہری دناقہرہ ٹافرت وزہلامی دا.

ہہر تاکہ کی د جفاکی دا رولئی خو یی بہرچاف د پہرہ پیدانا یہ کسانیا و دادپہرہریا د ناقہرہ (ٹافرات وزہلامی) دا ہہیہ، ہہرہوسا کاربگہریہ کا ب ہیز د پالپشتیکرن وبہیز کرنا ئہندامین جفاکی دا ہہیہ.

پشکا خواندین ئاشتی و مافی مروف

کولیزا زانستین مروفایه تی- زانکۆی دھۆک

ئەف پشکا هەرە گرنگ، وەک ئیک ژ بشکین کولیزا زانستین مروفایه تی، ل سالا خواندنسی 2016-2017 هاتیه دامزراندن وئارمانچا وی ئامه دا کرنا دەرچوو پین خودان شیان و راهینان پیکری، وب شیاین بلند بشین ب شیوهیه کی کاریگەر د گه له ک کهرت و ژینگه هان دا کار بکهن و ببنه ئە گهری پاراستن و بهیز کرنا ئارامی و پیکه ژیانسی ل ههریما کوردستانی. له و ئامانجا پشکی ئه وه کو هه فکاریا ده زگه هین گشتی و تایبته و سازین جفاکی سفیل بکهن، وه ک قوتابخانان بریکا دەرچوو پین خودان شیاین پیدقی د بواری ئاشتی و مافی مروفی دا. دیسان دانوده زگه هین فهرمی وه ک بهرهنگارییا توندوتیژی، و گه له کین دی، و سازیین جفاکی سفیل ژی ب راهینان و بجهئینان و پشکداریکرن د بجهئینانا پرۆژان دا، یان دبواری فه کولین و نقیسین و بهر هه فکارنا به لافوکان دا.

ولاء مشیر احمد
رئیسہ برائے ریجنل ایگزیکٹو

پہیچا دامہرزینر و ریجنل ایگزیکٹو

BWOCD
Better World Organization
for Community Development

ریجنل ایگزیکٹو چفاکی سفل (مہدہنی) رولہ کی بہرچاف ہہیہ د ریجنل سٹنا چفاکی مہ، ٹہوڑی بریکا ٹہنجام دانا ہہوین ہشیار کرنی دگل کومہ لگہہی و تاکہ کہسان لدور گلہک ٹاریشان و مہترسیان . ژہڑی گوتنی یہ، ٹیک ژٹاریشن ہہرہ مہترسیدار ل فی دہمی و ب شیوہ کی بہرچاف بہلاقبویہ ٹہوڑی "توند و تیژیا ٹہلکٹرونی یانڑی توند و تیژیا دہیتہ ٹہنجام دان بریکا تہکنولوژیا یی". بیخہمت ل عیراقی و ہہرہسال ہہریمہ کوردستان، ٹہف جورئ توند و تیژیی بشیوہ کی مہترسیدار کارتیکرنی لسہر کہچ و ژنان دکہت، ہہرہسا بویہ جہی گہفکرنی و ہہرہشہ کرنی لسہر ٹہولہہی و رومہتی ژنان و کچان، د ہہمان دہمدا دبیتہ ٹہگرہہ کی دکیمرنا بہشداریا ٹافرہت و کچان د قالاگہا گشتی و دیجیتالی دا.

د چارچوئی ریجنل ایگزیکٹو BWOCD بو پیشفہرنا چفاکی، ٹہم د وی باوہریی داینہ، چارہسہرکرن و دہست نیشان کرنا فی جورئ توند و تیژیی پینتی ب ریرہوہکا بہرہرہہہ دا کو سیستہمی پاراستنی بہیز تر بیت، ٹہف چہندا ہڑی دہیتہ ٹہنجام دان بریکا پیکہاتہکا سہرکی کو پیک بہیت ژ (ہشیارکرن، خوپاراستن، بہرسفدان و تہکزی کرن).

تۆندوتيزىيا دىجىتالى

“دەستەواژە، مەترىسى، ئەگەر، سەرەدەرى و چارەسەرى”

کورتيهک ل دؤر جيه جيکرن و پشته فانين پروژه يي:

ژ بهر فره ره هندی و فره لايه نييا بابه تي، چه ندين لايه ن پشکداري ئه في پروژه يي بوون، وهک زانکو و ريکخراوين جفاکي سقيل، ماموستايين زانکويي ب بسپورين جودا جودا، قوتايين زانکويي، بکارهينه رين ته کنه لوژييايي پشکدارين پروژين ته کنه لوژييايي.

و ب پروژه کي کارا پيزانين هاتنه وهرگرتن، وقافارتن، ودارشتن، وهک، ل خواري ديوار:

1. شهش ته کهز (فوکس) گروپين بچويک يين قوتايي و دهروچوين زانکويي ب سه ره رشتيا ماموستايين زانکويي وهک ئاسانکار، کو زانياري هاتنه وهرگرتن و گهنگه شه کرن.
2. پيشانانا خالين هه ره گرنگ يين هه ر گروپه کي بو هه مي گروپين دي و ئاراسته کرنا پسيار و به رسقدانئ
3. دارشتنا زانياريين دوويماهيکي ژ لايي ماموستايين گروپي شه و پيداچوونا ده ستپيکي.
4. پيداچوونا زانستي ژ لايي ليژنه يه کا تايهت ل سه نته ري خواندنيين يه کسانيا جينده ري شه.
5. دارشتنا دوويماهيکي يا بابه تي هه ر ته وه ره کي و ريکحستنا ئه وان
6. ريزه نديکرنا ته وه ران.
7. دارشتنا پيشه کي و ده رئه نجام وييشنيار و راسپاردان.

گرنگیا پروژہ:

1. ہشیار کرنا بکارہینہ رہین تہ کنہ لوژییا ، رہ وانگہہ و ئالاقین تورین جفاکی و سوشیال میدیایی.
 2. دیار کرنا مہ ترسیین بکارئینانا تہ کنہ لوژییایی و ئالاف و رہ وانگہہین ئہوی لگہل بہ لآق کرنا ہشیارییی دناف جفاکیدا.
 3. بہ لآق کرئی وی ہشیارییی دناف جفاکی دا.
 4. دیار کرنا ریکن خۆ پاراستئی ژ توندوتیژییا دیجیتالی.
 5. نیشانانا چاوانییا سہرہ دہریکر و رہفتار کرئی لگہل تہ کنہ لوژییا و ئالاف و رہ وانگہہین ئہوی و بہ لآق کرنا ہشیارییی دناف جفاکیدا .
- ئہفہ ہمی ژ روویین : تہ کنہ لوژی، دہروونی، جفاکی فہ، ب ہہولین تاکہ کہسی، جفاکی و سازیین فہرمی، نیمچہ فہرمی و نہ فہرمی ژی، ئانکو؛ ہر لایہن و کہسہ کی پەبوہندیار و شۆلہژی د ہاریکاربن د گہل ئیک ژ بو؛ کیمکرنا کارتیکرنا ئہفی دیاردا مہ ترسیدار و جوان رہفتار کرن و سہرہ دہریکرئی ل گہل کارتیکرن و قوربانیین ئہوی.

ب.ھ. زېرەفان آمین عبداللہ

پشکا خواندینن ناشتی و مافی مروقی
کۆلیژا زانستین مروقایه تی - زانکویا دهوک

تۆندوتیژی: پیناسه، پۆلین و په یوه ندی ب تهکنۆلۆژیای تّ فه

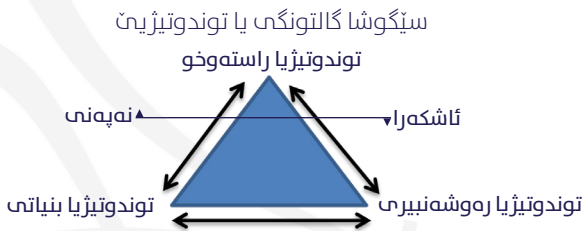
تۆندوتیژی دیاردیه کا دهروونی، جفاکی، سیاسی، نافخو و نیقدهوله تی یه. فرهه هند، همه جور، فره ئاست و فره لایه نه، هه ر ل دهستیپکا هه بوونا مروقی پهیدا بوویه. ژ بابه تین ههستیاره د ژيانا مروقی دا چ تاكه كهس بیت یان ژ ی جفاک و ملهت، ب راما نا بکارئینانا هیزیه یان گه فکرن و بکارئینانا ئه وۆ دژی خو یان تاكه كهس، یان ژ ی پیکهاته کا دهستیشانکری، چ یا جفاکی بیت یان سیاسی، ژ بۆ زیانپیکهفتنی، ب مه ره ما کارتیکرنی، یان ئه نجامدانا کاره کی یان ژ ی ریگریکرن ژ ئه نجامدانی. هاتیه پیناسه کرن وه ک؛ گو تن، کار یان کریاره کا نه بهر ئاقل د دبهر ژه وه ندییا لایه نه کی دا دژی لایه نه کی دیتر ، ب مه ره ما زیانبه خشین. یان ب دهستقه ئینانا دهستکه فته کی، یان گوهورینا باره کی که سی یان باره دۆخه کی جفاکی ، سیاسی، یاسایی، یان ئابوری بیی دلّ لایه نی دی، و دبهر ژه وه ندییا لایه نی ئه نجامده ر یان لایه نی سی، یان ژ ی دبیت چ لایه ن ژ ی د سودمه ند نه بن، بتنی ب مه ره ما زیانقیکهفتنی بیت یان ژ ی نه گه هشتنا ئارمانجان.

تۆندوتیژی لسه ر چه ندین جوران دهیته پۆلینکرن، ژ وان ژ ی؛ تۆندوتیژییا بهرجه سته یی و تۆندوتیژییا جه سته یی. و ژ رویی ئه نجامده ران فه، تۆندوتیژییا تاكه كه سی، تۆندوتیژییا ب کۆم، ئانکو بتنی کهسه ک پی رادبیت، یان ژ ی کۆمه کا که سانان، ههروه سا دبیت دوو جورین دیتر ژ ی ئی هه نه ئه و ژ ی؛

تۆندوتیژییا نەریکخستی ، کو کەسە ک پی رادبیت بو ھندە ک مەرەمێن کەسۆکی و تۆندوتیژییا ریکخستی یا کۆمە ک تیرۆری یان تاوانباری، یان ژ ی سیاسی بو ھندە ک مەرەمێن نەرەوا ئەنجامدەت .

دیسان دبیت ژ ی تۆندوتیژییا کائاسایی بیت کو بتنی ژ ئەگەرئ رەنگەدانا کریارە کئ بیت. یان ریکخستی بیت کو کار بو ھاتبیتە کرن، وبارۆدوخ بو ھاتبینە بەرھەفکرن.

ژ رووبی ئەنجامدانی ژ ی قە، تۆندوتیژیی دبیتە سئ جور: راستەوخۆ (ئاشکەرا)، وە ک: ئیشاندا کەسە ک ی ب گۆتە کئ یان کریارە کئ، کو لەشئ وی پی ب ئیشیت وە ک کوشتن، بریندارکرن، ھەرشاندن، گەفکرن، نافزراندن و شەرمزارکرن.. ھتد تۆندوتیژییا نەرستەوخۆ (نەپەنی) وە ک: تۆندوتیژییا بنیاتی رەوشەنبیری ، یان رەوشەنبیری نەھیلانا پەرەو کرن، یان ئەنجامدان یان دیفچوونا ریباز یان کەلتۆری ھەر کۆمە ک مرۆفان وە ک ئابین، نەتەو، زمان .. ھتد. یا بنیاتی ئانکو نەھیلانا گەھەشتنا سازیبان یان نەدانا ھندە ک مافان، دویرکرن وپشتگۆھاڤیتن. وە ک قئ سیگۆشا ل خوارئ.

ب ھزرا یوھان گالتونگی، زور جارن تۆندوتیژییا راستەوخۆ دبیتە ئەگەر بو پەیدا بوونا تۆندوتیژییا رەوشەنبیری، ئەوا زۆر جارن دبیتە ئەگەرئ تۆندوتیژییا بنیاتی، وەسا ھزر د سەرئ ھندە ک دا دەیتە چاندن، کو یا رەوا وئاسایی یە، تۆندوتیژییا راستەوخۆ د دەرھە ک وان کەسان یان وئ پیکھاتی دا بەیتە کرن. دیسان گەلە ک جارن دەما ئەو کەسە پابەندی رینما وریسا وياسایین سیتمەکار نەبن، دبیتە ئەگەرئ ئەوئ چەندی تۆندوتیژییا راستەوخۆ د دەرھەقا ئەوان دا بەیتە ئەنجامدان. ئانکو ھەر سئ گوژیین پیکھە دەستیبینە

ب په یوه نډیه کا پری توندوتیژی ل سهرده مې نوکه دا، کو ته کنولوژییا تیکه لی هه می کهرتین ژیانې بوویه، نه ف ته کنولوژیایه زور یا خورت وکار یگه ره د ژيانا تاکه کهس وجفاکان دا، ب تایهت ئالاقین په یوه نډیکرن وړه وانگه هین سوشیال میدیایې وه ک فیسبوک، نه نستگرام، ٹیکس، تیلیگرام، واتس ئاپ، تیکتوک وسناپ چات وگه له کین دی، کو تیدا دهر فته کا گه له ک گونجایه بو هه ر کهسه کی حزین نهرهوا هه بن، تیدا بگه هیته ئارمانج ومهره مین خو یین نهرهوا وزیانبه خوش، کو دکه فنه ژپر سیبه را توندوتیژییدا.

ژ لایه کی دی فه، نه شاره زایی بان نه گوه دان، یان پیتنه دان، پشتگو ه هافیتن ونه هشیاری، یان ژی ژ نه گهری نیاز پاکې، یان ژ خشیما تیی (نه گهر یا گونجای بیت بیژین) ب کارهینه رین ته کنولوژیایې توش دین، کو دینه قوربانیتن توندوتیژیې و توشی گه له ک کیش و بیشین دهر وونی، جفاکی، ئابوریین یاسایی، سیاسی ژی دین. له ورا نه فی جورې توندوتیژیې سالوخت وتایه تمه ندی و ستوبین خو یین تایهت هه نه له ورا دبیت پیناسا خو ژی هه بیتن، کو هه ر جورې زیان، دلمان، ئازاره کی، نه خو شیه ک بگه هیته بکارهینه ری ئالاقه کی په یوه نډیې و نه نرنیتنې تورین جفاکی ژ لایې کهسه کی یان کومه کی.

ژ نه فال سهری دیار دبیت وناقهر وکا پهرتوکی ژی وی چهندي دسه لمینیت، کو توندوتیژییا دیجیتالی، نه گهر هه نه، ریکیین خو پاراستنی ژی هه نه، تهرزین سهره دهریکرن هه نه دهما پهیدا دبیت، ژ روویین ته کنیکې، دهر وونی، جفاکی، یاسایی، وسازی ژی فه، کو پرانییا ئان بابه تان، ته وهرین فی نامیلکی نه. نهو جورې توندوتیژیې دبیته توندوتیژییا راسته وخو، ژ نه گهری نه وی چهندي ژن و کچ دهینه بیبارکرن ژ گه له ک دهر فته تین کاری و گه له ک نه گهرین دپتر، کو دبیته توندوتیژییا که لتوری، ره وشه نبیری و بنیاتی ژی، کو نه شیت رولی خو بگیرییت د ناف جفاکی ب ریکا مفا وه رگرتن ژ ته کنولوژییا تورین جفاکی و نه فی جورې توندوتیژییا ل سهر بنه مایی ره گه زی و بریکا ته کنه لوژیایې دهسته واژه بک ژ بو هه یه دبیزنی (توندوتیژییا ئاسانکار کری ب ته کنه لوژیایې) (TFGBV Technology Facilitated Gender-Based Violence).

به لی شروقه کارییا یاسایی - جفاکی و هسا دیار دکت کو گریدانه کا موکوم هه یه دناقبه را یاسا نه هیلانا خراب بکار ئینانا ئامیرین په یوه نډیکرنی فی

ههریمی یا ژماره (6) سال 2008 و توندوتیژی ب گشتی ب تاییه توندوتیژییا ل سهر بنه مایی ره گهزی، نه خاسمه یا ئاراسته کری بو ره گهزی می. ژ بهر چهندی ئه گهران، ههر بو نمونه: ههستیارییا بارودوخین ژن و کچ تیدا دهرباز دبن دچفاک کئی کوردستانی دا، ههروه سا جفاک پتر ب ههستیاری ل ژن و کچان دنیریتن، ب تاییه تی د چارچوئی نه ریت وروهشت و سیسته می کشتی دا، وچه ندین ئه گهرین دی. وئف کاره ل په ی یاسایی دهینه پولین کرن، وه ک تاوانین خیزانی، تاوانین گریدای نامیسی، وگه فکرن وه پشکرنا دیجیتالی، وپیلیکرن و به زاندا وپیلیکرنا تاییه تمه ندییا دیجیتالی، هتد. وئف چهنده بو ریخوشکه را چه ندین جور و بره وین دی یین توندوتیژی وه ک بهر کرنا ریژا بهر دانی و پالدا نا خو کوشتنی، و دویر کرن ژ سازیین خواندن، یان کاری ژنی ژ دهرفه ی مال، بو به هانه کا ره واکری کو خیزان بخو جار جاران بکار بینیت وه ک توندییا راسته و خو، یانه نه راسته و خو (توندوتیژییا بنیاتی) دده ره قفا ژن و کچان دا. به لئی ئف یاسایه بخو ژ ی بوونه ئه گه را سنور کرنا ئازادییا تا که کسی، وه زرا راده برین، له ورا یا گرنگه هه فسه نگی بهیته راگرتن دناقه را ئازادییا راده برین، ونبه زاندا سنورین که ساین دی ئه و دبیته ده رنه نجاما ئه نجامدانا هنده ک تاوانان ب تاییه تی تاوانین دیجیتالی (توندوتیژییا دیجیتالی) دده ره قفا ژن و کچان دا. چونکه هنده ک جار ان یا ب زه حمه ته (خراب بکارینان) بهیته ده ستنیشان کرن، چونکه پیقه ر ج جیگیر نینن هه می ده ما، له ورا زور یا فه ر وگرنگه، بیر ل وی چه ندی بهیته کرن کو چاره کرنا ئه گهرین توندوتیژییا ل سهر بنیاتی ره گهزی دهیته کرن ل شوینا هنده ک چاره سه ریین بهروه خت وده مکی یین ته کنه لوژی یان یاسایی.

له ورا یاسا نه هیلانا توندوتیژییا خیزانی یا ژماره (8) یا سال 2011 هاته دانان ژلایی یاسادانه ری کوردستانی فه کو ره هندی بابه تی یی توندوتیژییا خیزانی دکه ته ئارمانج، و ب هزرا مه ته ماکه را یاسا خراب بکارینانا ئامیرین ئه لکترونی یه، ژ چه ند ره هه ندان فه. وئیک ژ نوویاتیین په یدا کرین به لگین پیدقی نه بو سه لماندن سکرین شوتین نامه و به لافکر بیانه، پاراستنا نامان، تومار کریین دهنگی و فیدوی و وینان.

تەھرىت ئىكەن:

تۆندوتىزىيا دىجىتالى ل سەر بنىاتى جورى جىاكى (جىندەرى) كارتىكرن و چاره سەرى

م. جىهان احمد عبدالله

پىشكا خواندىن ئاشتى و مافى مروف - كۆلىزا زانستىن مروفىايەتى - زانكۆيا دەۋك

بىگومان تۆندوتىزىيا ل سەر بنىاتى جورى كۆمەلايەتى، ل سەر ھەمى ئاستان گەلەك بەلاقىبوويه. ژبەر كۆ؛ ھەر ژىنگەھە كا مروف لى كار دكەت و دژىت، چ خىزان يان كار يان ژى ژىنگەھا گریمانەيى بيت. بكارئىنانا تورا ئەنترىت وسۆشال مېدىيى دى ھەر ئارىشە و ناكۆكى و ھەقدژىيا بەرژەۋەندىيان لى پەيدايىت. بەلى؛ يانە رەوا نە جەئ رەزامەندىيى، ئەو دەمى كو ئەو ناكۆكىيە بگەھىتە ئاستى تۆندوتىزىيى. ھەر جورى تۆندوتىزىيى بيت؛ راستەوخو ۋە كو لىدان، گەفكرن و بكارئىنانا پەيقىن نەشرىن، يان ژى تۆندوتىزىيا نەراستەوخو چ كەلتورى يان بنىاتى بيت. لەورا يا پىندقىيە كار بەھىتە كرن ب شىۋەپە كى بەرفرەھ بو بەرھەنگار بوونا تۆندوتىزىيى ل سەر ھەمى ئاستان. سەبارەت تۆندوتىزىيا دىجىتالى، كو دبىت ژ ھەمى وپنە وشىۋەپىن دى پتر يا بەرەلاق بيت. ل قىرى دى چەند خالە كا دەربارەى ئەۋى ئىخىنە بەر باس و نقىسىنى:

ژ ئه گهرئ بلندييا هه ژمارا قوتاييبن
 زانكويي، ئه وين توشي توندوتيزييا
 ديچيتالي دبن كچن!
 لدويش فه كولينان و ژبه ركو؛
 ئه وين توندوتيزيي دكهن و
 تومه تبار (سوچبار) ب ئه في كاري
 ژ ره گهزي نيره، له ورا ته وهر دي
 باس ل كارتېكرنيين ئه في جورى
 توندوتيزيي كه تن.

يا دياره كچ زيدتر تورين جفاكي بكاردئينن،
 ئه فه بخو د بيته ئه گه ره كي سه ره كي يئ توشبوون ب توندوتيزيي. هه ره وسا
 خراب بريقه برن وخو نه پاراستن ب ريكيين ديچيتالي وه كو: دانانا په يشا
 نهيني وهه رگرتنا هه فالينيا كه سين نه نياس ودانا وينين خو ب زوري... ئه فه
 هه مي ريخوشكه رن بو توندوتيزيي.

ئه گه ر باس ل مه ترسيين ده رووني يين
 توندوتيزييا ديچيتالي ل سه ر كچان
 بكه ين، دي بو مه ديار بيت ول
 گوڤر فه كولينين ل به رده ست،
 كو قوتاييبن كچ يين توشي
 توندوتيزييا ديچيتالي
 دبن پتريا ئه وان توشي
 خه موكي وده ودلي دبن
 پتر گوشه گيرن وكي متر
 تېكه ليبي ل گه ل هه فالين
 خو دكهن، ول كوليژئ زي
 پتر هه ست ب تنبووني دكهن.
 ئه و توندوتيزييه كارتېكرني ل
 ئاستي ئه وان يئ زانستي زي
 دكه تن. چونكه؛ به رده وام هه زرا

گه فکرن وکجه لى يه، نه ل سه ر
 تيگه هشتنا بابه تين نه كاديمي، ئهرك
 وئه زموون و بده سته ئينانا نمران.
 ههروهسا كارتىكرنا توندوتيزيى
 دى بيه ته نه گه رى مه ترسيى
 لسه ر ژيانا نه و كه سى
 توش دبیت ود رهوشين
 هه ستياردا بيت بگه هيه ته
 ئاستى خو كوشتنى يان هه ولدانا
 نه وى چهندي.

بيگومان لايهنى دهروونى دى كارتىكرنه كا
 مه زن هه بيتن لسه ر كه سايه تيبا نه وى
 قوتابيا كچ وپاشى لسه ر لايهنين جفاكى، ئابوورى و بهرهمينانى ژى. نه گه ر
 باس ل ريكين چاره سه ريى بكه ين دى نه ف خاله هيته پيش:

هه بوون وچالاك كرنا سه نته رين چاره سه ريبا دهروونى ل زانكويان و هه بوونا
 كه سين تايبه تمه نديين چاره سه ريين دهروونى، په يوه نديين جفاكى، ئاشتي
 و چاره سه ركرنا ململانان ل نه فان سه نته ران.

هه ماهه نكي د نابه را سه نته ر و كوليژان دا، ژ بو ره وانه كرنا كيشين پيدفى ب
 هاريكارى. بهر ده سته ركرنا هه ژماره ين موباييل وئيميلين تايبه ت يين ب فان
 سه نته ران بو هه مى قوتابيبان.

به لاقكرنا هه ربا بي ئيشاندين (Do No Harm) ل ده ف هه مى كه سان ل زانكويى،
 ل گه ل به لافه كرنا هوشيارى و كه لتوورى ريزگرتن وزانينا سنوورين خو
 وشكاندن ونه هيلانا هه ربا نه رينى يا جفاكى سه باره ت نه خووشى وئاريشين
 دهروونى. وئبه ر كارتىكرنا وى ياسا دانهرى كوردستانى پيكولكرى ب رىكا
 ياساين تايبه تمه نديين چاره سه ريبان بو بينيت يان سه ره ده ريه كا سه ره ده ميانه
 ل گه ل بكه تن، هه ر بو نمونه و ژ بو بهر چافوه رگرتنا بارى جفاكى يى
 زن و كچان، ياسا دانهرى كوردستانى نه ف پرنسيپه گرته نه بهر: داواكارى يا
 نه پينى يه وياسا تايبه تمه ندييا داواكارى دپاريزيت، و نه ف جورى داواكاريبان

دبى بهرامبهرن، ديسان دسيانين ژنى
يان كچى دا ههيه ببيته داواكار
وداواكاريا خو پيشكيش بكت،
وبريئه بيهت ودويفچونا وى بكت،
ههتا بى سهميانى خو، ژبو پاراستنا وى،
وپاراستنا نيھنيا وى ژ رويى جفاكى فه.
وئەف جورى داواكاريا بلەزن، وبلەز دەھينه
بريئه بهرن چەند د شيان دابيت بى گيروكرن
وقه هيلان. ئەفه هه مى

ژبه ر باري جفاكى يى ههستيار ودا كيشه
چاره سهر بيت بريكا دادگهه وياسايى
وداواكار ب مافين خو چاد بيت، وتاوان
بار ژى ل پهى ياسايى بهيته سزادان. وژ
رويى جفاكى فه كارتىكرن زيده تر ل
تاوانليكري نه بيتن، ب تايهت ئە گەر
كچ يان ژن بيتن كو جوهره كى
ههستيارى ب بابته تى فه دهيهت ديت،
له ورا دفتيت ب ههستيارى سه ره دهري
ل گه ل بهيته كرن، ههتا ژ لايى ياسا
ودادگه هى وده زگايين ئيمناهيى ژى فه.

تەۋەرىڭ دوۋىڭ:

مەترسىيەن جىڭكى يىن تۆندۈتۈش دىجىتالى “ئەگەر و كارتيكرن”

پ.ھ. د. مەئمۇن عەبدولسەمەد ئەل سەيد

پىشكا خواندىن ئاشتى و مافىڭ مروۋف - كۆلىژا زانستىن مروۋفايەتى - زانكۇپا دھۆك

ل سەردەمى تە كىنۇلۇڭىيىيى ئەوا پىشكەفتەنە كا بلەز بخۇفە دىتى، ل ھەفكەتەنە تە كىنۇلۇڭىيىيى و پىشەرېن جىڭكى كەفتىە بەر مەيدانخوۋازىيە كا بى وېنە، ب تايىبەت دەر بارەى ژن و كچان، ب تايىبەت داىكبوويىن (2000) ئ و ھېرقە، ژبەر بكارئىنانا ئەوان يا زىدە بۇ تە كىنۇلۇڭىيىيە پىشكەفتى و تۇرىن جىڭكى و رەوانگەھىن سۇشمال مېدىيىيى، كو دكەقنە ژېر فشارېن جىڭكى يىن ھەر مەزن، ژ ئەوى ئەگەرى ژى تۇشى چەندىن مەترسىيان دىن، كو زۇربەى جاران رەھورىشالېن خو كوير برىنە ژ ئەگەرى دۈبەرە كىيا د ناقبەرا بەرەباب و بەبايىن كلاسېك، كو گرېمانا وان ئەو بەرەبايىن دى گەلەك پىگىرى تىتال و رەوشتېن خورست بىن، د دەمە كىدا بەرەبايى بچوكتىر، ژى دۈپرەكەفتىنە، كو تە كىنۇلۇڭىيىيا و ئالاقىن وى يىن پەيوەندىكرى و رەوانگەھىن و تۇرىن جىڭكى دەر فەتىن باش بۇ پەيداكرىنە ژ بۇ دەر برىنى ژ خۇبەتيا خۇ، تىكەلى چالاكىين داھىنە بىن، پتر دەمى خۇ بكاربىنن ب رىكىن بەرەمەھىنەر.

دىت بەرەبايى مەزنتىر، ئەوى راھاتى لسەر پىشەرېن رەوشەنبىرى و گرېمانىن جىڭكى يىن جىاواز، بەرىخۇ ب مەترسىيانە ب دەنە بكارئىنانا تە كىنۇلۇڭىيىيى ژ لايى بەرەبايى بچوكتىرقە، ب دوودلى و دلراوكى، ئەف فالاتىيا د ناقبەرا

هەردوو بەرەبان دا دبیتە ئەگەری شاش تیکگە ھەشتەنئ و ملمانان، ب تایبەت دەما ژن مەیدانخواریا رۆل و پێشەرین کلاسیک دکەت و ل ڤیره ب ئاشکەرا دیار دبیت، کو ئەف بارئ نەئاسایی دئ تۆندوتیژیە کا ب کۆم ژئ پەیدا بیت، و ژن ژئ ب ریکە کئ دئ زانیت دئ چاوا سەرەدەریئ ل گەل فان مەترسیان کەتن، ب ریکا زانینا پەبوەندییا ئالۆز د ناڤهرا حەزین تاکە کەسی هیڤییا ئەوئ، و رۆل و پێشەرین جفاکی و پیدفی وئاسانکاریین تەکنەلوژی د ئەڤئ جیھانا بلەز دەپتە گوھۆرین، ئەڤین ل خواری ژئ ھندە ک ژ ئەوان مەترسیانە: (ب چ شیوەیان، ناھیتە راستە کرن! نە واتا و نە ژئ ھەڤۆک و رستە د دورستن، ھەمی یا شاشە).

۱- گەفکرن: دەمئ رەگەزئ بەرامبەر گەڤئ ل ژئئ یان کچئ دکەت. وەکی: پرۆگرامین دیارکرن وینان، گەلەک پرۆگرامین ھۆسا ھەنە، کو وینە دەپتە دیارکرن و بەلاڤکرن ب شیوەیە کئ خراب و نە جوان.

۲- ترس: ژ ئەگەرین سەرە کی یین ریکئ نەدەن، کو ژن و کچ داخازا مافین خو بکەن و باخفن؛ ترسا جفاکی یە، کو دلۆفانییئ پئ نابەت، یان ب چاڤە کئ کیم لئ بنیریت، یان ب توندی سزا بەدەت.

گەلەک جارن ژئ و کچ بخۆ ئەگەرە، کو گەف لئ بەپتە کرن! ژبەرکو؛ دەمئ نەزانیت کا دئ چاوا تەکنۆلوژییایئ ب گشتی و تۆرین جفاکی ب تایبەتی بکاربینیت و بیی

هزرکرن هندهک پینگافا ب هافیزیت، کو توشی توندوتیژیاا نه لکترؤنی دبیت. و گهلهک جاران ئاریشه بو ژن و کچان چیدکته تن، به لئی ژ ترس یان نه فیانا ئاشکهرابوونی، یان دا هه تک لئی نه چیت و شهرمزار نه بیت دئی ب ههر تشته کی رازیبیت بیی، کو بشیت دهنگ بکته.

ئه فه ژی دبیته ئه گهری د سهردابرنی، زیده باری زور ئه گهرین دی بین د سهردابرنی کو توندوتیژی ژ تۆرین جفاکی چیدبیت کو گهلهک جاران برییا مالپهرین سۆشیال میدیایی و تۆرین جفاکی ئه و ژی دهما کور بو ژنی یان کچی باوهرییی چیدکته تن ب به هانا خواستنی و پیکئینانان خیزانی.

هندهک جاران ژی ژن و کچ بخو ئه گهره گهف لئی بهیته کرن، بو نمونه گرتنا هندهک ویتین نه شایسته و نه جوان ب مالپهرین خو، و ههر دهما ئه و مالپهره ژین دهستین ئه وئ ده رکهفتن، چ بهینه دزین، یان فه کرن ژلایی کسه کئی دی فه، دبیت ئه و وینه بینه ده لیقه کا باش بو گه فلینکرنی. جار

ژی ههیه ژن یان کچ بخو وینئی خو به لاق دکته یان بو

هه قاله کئی خو یان هه قاله کا خو فری دکته ئه وئ

هه قالی یان ئه وئ هه قالی ژی دابه زانده و به لاقکر

یان بو هندهک که سین دی هنارت، ئه فه ژی

نمونه که، کو ئیدی باوهری ب هه فالان ژی

نه مینیت و کیشه بو پهیدا بین دناف جفاکیدا

و لسهر تۆرین جفاکی بخو ژی.

• **باوهری و نیاز پاکی:** ههر دیسان دهما کچ

یان ژن مالپهر یان هژمارا خو ل سهر تۆرین

جفاکی دکته ده دستین هندهک که سانین دی

دا، ئه و که سئ ئه وئ شاش یان خراب بکاربینیت،

یان قیدی وینه و نامان ژئی بدزیت، یان به لاقه بکته،

یان بو که سه کئی دی فریکته.

• **لایف:** هندهک جاران ژی لایف بخو ژی بیته ئه گهر، ههر

دیسان به لاقکرنا هژماره و مالپهرین ئیکدوول ههر جهه کئی

هه بیت، پاش هندهک که سین خراب ب دویف وئ هژمارئی

بكهفن، و كيشان بو پهيدا بكن.

- **ژيځه بوون وه لوه شيبانا خيزاني:** پترييا رهوشين بهردان و ژيځه بووني ژته گهري كيشين تورين جفاكي و بكارئينانا نهوانه ب شپوهيين خراب. نهغه وهك بازنه كي مهزنه، چونكه دهمي دايك وباب ژيځه دبن كارتيكرن ل زاروكين نهوان ژي دبيت و بي چاډيري و بي سهميان دميين و ههمان نهزمونا خراب دووباره دببته ځه.

- **كوميټ:** گهلهك جارن نفيسينين سهر پوستان يان دلايقاندا، كارتيكرن ل كهسان دكته و دببته نهگر، كو هندهك كهس پيځولا خو كوشتنې بكن يان زياني بگههيينه خو، ژ بهر كارتيكرنا نهوان يا خراب وشه مزاركرن و هه تكبرني و نافزراندني يان ژي دياركرنا هندك نهينييان.

- **ديارديه كانوي و گهلهك بهر به لاف، كو نهوژي (نقشتي) ب**

ريكا تورين جفاكي دهپته چيكرن

چ بوگه هاندن يان ژيځه بوونا

كهسان بهرامبه

كوژمه كي پارهي،

نهغي ژي كارتيكرنا

خو ههيه و گهلهك

شينواران (ئاسه وارن)

ل دويځ خو دهپليت،

وهك: ترس، دوودلي،

دلراوكي، بي باوهري،

باوهري بخو نه بوون.

- **دووروياتي:** دببته گهلهك

جارن كهسهك ههبيت ل ناف

تورين جفاكي دا خو ب باشي بدهته نياسين، بهلي د راستيا

خودا وهسا نهبيت نهغه بخو توندوتيريه، زيدهباري نه مانا باوهري

وگهلهك كارتيكرنين ديتر.

• **چاف پینہ رابوون:** ہندہك جاران كہس یین ہین چاف ب كہسہ كی نا رابیت، دئی ہول دہتن ب ریکا پھیچان یان دورستكرنا مالپہران، یان بكارئینانا وینان گہ فال كہسئی بہرامبہر كہتن.

- ٺہ گہرہ كئی دی، گہلہك جاران كچ ژ لایئی خیزانی قہ دھیتہ پشتگوه ئیخستن، لہوما دئی رابیت ل گہل كہسہ كی و ب ریکا توریین جفاکی پھیوہندیان پھیداكہت و باوہرییا خو دہتئی و ٺہو كہسہ دئی بو خو بكارئینیت و دئی كہ قیتہ تہ فئی شاشیان. ہرہوسا دہما كہسہ كی پھیوہندی ہہبن و خیزانی پینك دئینیت دئی گہف لی ہینہ كرن.

• **ناریشہ كا دی یا بہرہ لاف ٺہوہ (بازارین ٺونلاپن)،** بو نمونہ دئی بیژن من دہرمانین كیمكرنا كیشا لہشی بیت ہین، دہما كچ داخاز دكہت، دئی داخازا وینیت بہژنا وئی ژئی كہن و دہما ٺہو وینہ دھینہ ہنارتن، دئی ہیتہ بہ لاقكرن، كو بخو كیشہیہ و ہندہك جاران ژئی بو گہفان ہیتہ بكارئینان.

ل قیرہ دیار دبیت، كو توریین جفاکی و تہ كنولوژییا ژبوارہ كہ، گہلہك جورین توندوتیژیی پھیدا دكہت بہرامبہری تاكہ كہسان و ب تابیہت ژن وكچان: چونكہ كہسہ كا نازك و ہہستیارہ و زووی باوہر دكہت و كارتیكرن بلہز لی دبیت.

لہور زور یا گرنگ وفہرہ یاسادانہر ب ہہستیارانہ و ہشیاری سہرہدری ل گہل قئی دیارا مہترسیدار بكہتن، ویاسایین کاریگہر بہینہ دارین، ودم بو دہمی بہینہ راستفہ كرن، چونكہ جیہانا تہ كنولوژییایین بلہز دھیتہ گوہورین، لہورا دقیت یاسا ژئی ل گہل بریقہ بچن، و خول گہل بارودوخان بگونجینن، و ٺہو یاسایین ہین و ہك یاسا نہ ہیلانا خراب بكارئینانا ٺامیرین پھیوہندیكرنی فی ہہریمی یا ژمارہ (6) ساللا 2008، نہ ہیلانا توندوتیژییا خیزانی یا ژمارہ (8) یا ساللا 2011.

تەھرىر ئىسىمى:

مەتسىيىن دەروونى يېن تۆندوتىزىيا ئەلكترونى

م. رەھمە تەھسىن نايىف و م. ئىلھام سالىھ مەھمەد

پىشكا خواندىن تاشى و مافى مروف، كۆلىزا زانستىن مروفايەتتى - زانكۇيا دەۋك

زانايى دەروونى سىگمۇند فرۇيد، دېرېت: «تۆندوتىزى دەربىنە كە ژ ھەستىن قەشارتى دياردبىت ۋەك پەنگقەدانا ئەۋى كەسى ل دەما يى بىزار يان نەخۇش د ناخى خۇدا.» ئەف تۆندوتىزىيە گەلەك كارتىكرىن دەروونى يېن كوپر ھەنە لسەر كەسى ب تايەت د قۇناغا سىنلەي يىدا.

بابەت تىرا خۇ يى ئالوزە، كو تىكچونىن دەروونى بخۇقە دگرىت، نشان وكارتىكرنا وان تىكچونان، ديسان كارتىكرنا وان ژى ئانكو ب كورتى؛ مەتسىيىن دەروونى يېن ژ ئەگەرى تۆندوتىزىيا دىجىتالى باس دكەت گەلەك ب كورتى.

ل دەستپىكى يا گرنگە باس ل ديارترىن تىكچونىن دەروونى بكەين ئەۋىن ژ ئەگەرى تۆندوتىزىيا ئەلكترونى پەيدادىن. و تىس، دوودلى، كو قوربانى يان تۆشبوۋى د ئەئارامىيە كا بەردەوام دا دژىت وكارتىكرنە كا راستەوخۇل رۇژانىن ژيانا ئەۋى و پەيوەندىيىن وى دكەتن.

ديسان خەمۇكى لى دياردبىت، ب تايەت ئەگەر ترانەپىكرن د دەرهقا ئەۋى دا ھاتبىتە ئەنجام دان. لگەل ۋەستىانە كا بى ئەگەر و بارگرانى وپىھن تەنگى. لگەل تىكچوونا خەۋى، كو كىم دنقىت يان بەرۇقازى گەلەك ھەولا خەۋى

دکەت دا خو ژبیرفە ببەت،
یان ئەو نیشانین دی لێ دیار
نەبن. ئەف هەمی بە ئەگەر
نەهاتنە چارەسەرکرن دێ بێتە
ئەگەرئێ گەلەک نەخووشیین دی
وێک گرێکێن دەروونی، ئێشپین
دەروونی و جەستەیی.

لەورا زێدەباری ساخلەمییا دەرونی
و جەستەیی، کو گەلەک دەرگەهێن خراب ل بەر قەدبن، وێک خو کیمکرن،
خو پێدئیکرنا کەسانین دی، هزر کرن دخو کوشتنێ دا، هزرکرن دخورەفاندنێ
دا، هزرکرن ددزینێ دا ژبو پەیدا کرنا پارێ پێدقی ئەو تاوانبارێ گەلەک جارن
ژێ داخوازکەتن، مژیل بوون ب هزرین نەرنێ قە، نەقیان و حەژیکرنا خو بخو،
یان کەسانین دەوروبەرین خو یان خیزان و نیزیک و هەقالبین خو، هتد. ورولی
توشبووی توندوتیژیی دەهیتە گوهورین زور جارن دانقەهرا قوربانێ و تاوانباری
دا، و هەتا هەندەک جارن ئەو ب خو دبیتە تاوانبار و توندوتیژیی ئەنجام ددەت
ب نەچاری یان وێک چارەسەریەک (کو ئەو دبینیت چارەسەری) وێک پالەدرئ
خو کوشتنێ. یان دزبکەر، یان تیکدەر، و ئەقە هەمی ژ روپی باسا سزادانا عیراقی
یا ژمارە 111 سالا 1969 یا راستقە کری ب تاوان هژمارتینە.

ژ رووی ریز ل خو گرتنێ و خو نیاسینیی دیسان کارتیکرنا قی جورێ توندوتیژیی
ل سەر کەسی دکەت ب تایبەت بێرزی پیگرن و ئیشاندنێن دەروونی و کیمکرن،
کو ریزی ل خو نەگرت، و باوەری بخو نەهیت و
خو ئازار بدەت و هەر تشتە کێ

بیت ل سەر خو قەبیل بکەت.
دیسان شەرم ل دەق پەیدا
دبیت بەرامبەری خەلکی
باخقییت، ل گەل نەمانا
شەرمێ بو کریارین نەجوان.
نەشیت لسەر خو کار بکەت،
هە کە هەولە کا وەسا هەبوو ژ
نەشیت خالین خو یین بەهیز

بىنېت، يان خالېن خۆ يېتىن لاواز چارەسەر بکەتن.

دووبارەبوونا تۆندوتېزىيا ديچىتالى لسەر تەندروستيا مېشكى بۆ كەسى دەپتە ئەنجامدان كارتېكرىنېن دژوار ھەنە، كو ھەستى بى لاوازيى بۆ پەيدا دىين و ھەست دكەتن يى بى خودانە وكەس نەشيت بەرەفانىي ژى بکەتن نە خىزان و جفاك و نە ژى ھىزىن ئېمناھىي و حكومەت و ياسا، ئەو بخۆ ژى نەشيتن خۆ ژ ئەويى گرفتى قورتال بکەتن و ئەو چەندە دىبىتە ئەگەرئ پەستانا دەروونى و دىبىتە ئەگەرئ خۆ فە كىشانى ژ جفاكى ب شىوہ يەكئ بەرچاف، داكو خو قورتال بکەتن ژ گەفان. ديسان باوہرى ب كەسى نامىنيت ب ئىكجارى و ھزر دكەتن ، كو ھەمى كەسپىن دىتر ئەوي دئيشىنن. ئەف چەندە بخۆ ژى گەلەك يا ب مەترسى يە و دىبىت گەلەك رەوشپن ھۆسا بەرئ ئەوي كەسى بدەنە تاۋانى، كول شىنا قوربانى بىت و گرفتا ئەوي چارەسەر بىت، دئ بىتە تاۋانبار وگرفتان بۆ خۆ و جفاكى پەيدا كەتن، و بەرى ھەر تشتەكى بۆ خىزانا خۆ.

و د ئەنجامى ئەفا بوورېدا، ھاندانا كەسان دكەتن ژ بۆ مەترسىيا ھزركرن ل خۆكوشتنى يان زىيان ل خۆ كرنى، چونكە؛ بى ھىقى دىبىت ژ شىانين خۆ و ھارىكرنا جفاكى و حكۆمەتى، وبەرى ھەمىيان خىزانا خۆ.

ھۆسا خۆيا دىبىت تۆندوتېزىيا ئەلكترۆنى كارتېكرىنېن دەروونى ھەنە وەك: دوودلى، خەمۆكى، كىم دىتنا كەسى، فەقەت يان ژ جفاكى، ھزركرن ل خۆ ئىشاندن و خۆكوشتنى. ژ ئەگەرئ ئەويى چەندى نەخۆشىين جەستەيى ژى پەيدا دىن، كارتېكرىنېن خۆ يېتىن جفاكى ژى ھەنە، ھەردەم دئ ھزرا تۆلفە كرنى كەتن، يان دئ بىتە ژىدەرئ تۆندوتېزىيى ب ھەمى جور و شىوازين خۆفە و ب تابىەت يا ديچىتالى ، يان دئ ھەول دەت ھەر كارەكئ بىتن ئەنجام بدەت بلا يى نە رەوا ژى بىتن، دا كەسايەتتيا خۆ ديار بکەت دناف كەسوکار وھەفالان دا يان دناف جفاكىدا.

تەۋەرىجى چارىسى:

سەرەدەرىكىرنى ل گەل كىشىن تۆندوتىزىيا دىجىتالى ژ رووى تەكنولوژى قە

م. دىلن سردار زەدى النورى و م. واردىن ابابكر صالح
سەنتەرىجى خواندىن بەكسانى يا جىندەرى – زانكۇيا دەۋك

تۆندوتىزىيا ئەلكترۆنى ھىرشكرنا خراب بكارئىنانا ئامىرىن پەيوەندى وئەنتىزىيا
پە، ژ بۆ؛ ترساندىن تۆلغە كرن، شكاندىن، و دەسەردابرنى ب تايبەتى دگەل ئافرهتى
دەيتە بكارئىنان. كارىگەرىيا نەرىنى لسەر ھەست و دەروونى كەسى دكەت.

رىكىن سەرەكى يىن سەرەدەرىكىرنى دگەل تۆندوتىزىيا ئەلكترۆنى:

- **بلۆك ورىپۆرت:** ئىكە ژ كارىگەرتىن و بسناھىتىن رىك ل دەمى توشىبونى
ب تۆندوتىزىيا، چۈنكە كەسى زىانبەخش نەشىت پەيوەندى دگەل كەسى
دى دا بكەت. رىپۆرت كرن، رىقەبەرىن رەوانگەھ وپلاتفورمى ئاگاھدار دكەن

بۆ پېداچوون د
ئەقىي كەسى دا و
دانانا ھندەك ريكاران بۆ
راگرتنا مالپەر يان پەيچ يان
ھژمارا وى يا كەسى.

• **پەيوەندىكرن ب سەنتەرى ھارىكارىيا**
ئەپلىكە پىشان: ھەر ئەپلىكەشن و رەوانگەھ،
پلاتفورمە كا تۆرىن چقاكى و سۆشپال مېدپايى ب
شپوھ كى گشتى سەنتەرى ھارىكارى يان سېستەمى پىشتىگرىيا نافخۇپى
ھەپە، كو رېكتىن رېپۆرتكرنا خراب بكارئىنان و ۋەرگرتنا ھارىكارىيە ددەتە
بكارھېنەران.

• **پاراستنا زانپارىيىن كەسۆكى (كەسايەتى):** پاراستنا نەپىنان گەلەك
يا گرنگە ژ بۆ خۆ پاراستن ژ تۆندوتىرپىيا ئەلكترۆنىيى. برېقەبرنا زانپارىيىن
كەسى ۋەك؛ نافونىشانىن ئىمەپلى، ھەژمارا تلەفونى، و ھوپرېنپىن دى، كو
بكارھېنەر دىشپن رېگرىيى بكەن ژ پەيوەندىيىن نەخواستى. زۆر ژ رەوانگەھ
ۋىلاتفورمىن سۆشپال مېدپايى و تۆرىن چقاكى، رېكى ددەنە بكارھېنەران،
كو بشپن زانپارىيىن كەسايەتى سنووردار بكەن، يان سنوورداركرنا قەدىنتى
بۆ گروۋپە كى ھەلبۇرتى يان ب فەشارتتا زانپارىيىن ھەستپار ب تامى
ۋ رېكخستىن بھپز يىن پاراستنا نەپىنان ئىكە ژ ئاسانتىن رېكان بۆ
كىمكرنا مەترسىيا بەرگەفتنى ب توندوتىرپىيا ئەلكترۆنىيى.

• **ژېبرنا ناھەرۆكا زىانبەخش (پەيقىن زفر ۋەپىرشانە):** رېكە كا دى يا
سەرەكى يە، كو ھاتىيە باسكرن و ب رېكا كرادارا ژېبرنا ناھەرۆكا زىانبەخش.

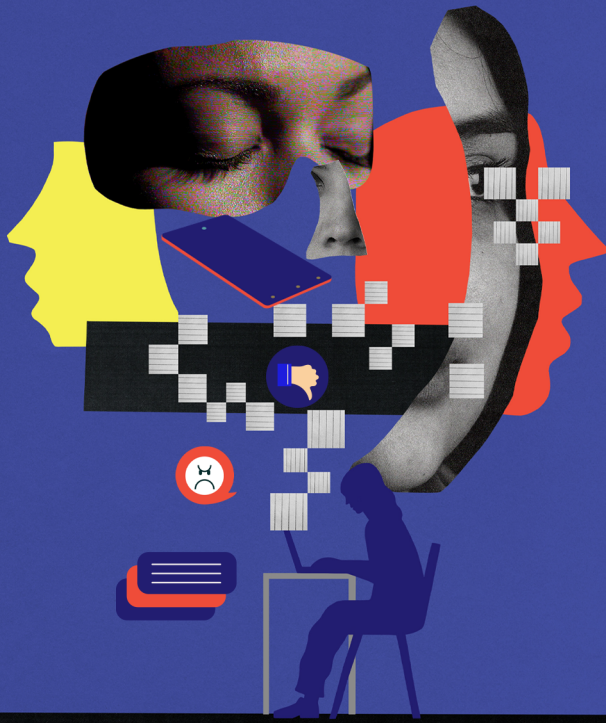
د دهمه کی دا بکارهینهر توشی
 ئاخفتنین رهق، کۆمپنیت هیرشبه،
 یان ههر جوهره نافهروکه کا زیانبهخش
 دبن، زور یا گرنکه دهمدهست بهینه
 ژبیرن. ئەفه ژی دشیت یان ب ژبیرنا
 کۆمپنیتین ل سهر پۆستین سۆشیال
 میدیایئ یان ب راپورتکرن و ژبیرنا نافهروکا سفکایه تیئ.

- بهشی کۆمپنیتان ل سهر پۆستان: ژ بو سنوردارکرنا بهرکهفتنی ب کارلیکین نه رینی.
- بکارئینانا په یفا نه هینی یا بهیز: ژبو پاراستن ژ هاکرنی یان دهست گه هشتن ژلایئ که سانین ب زیانبهخش، چونکی په یفا نه هینی یا لاواز ریکه کا گه له ک ب سناهی یه ژ بو تاوانبارین ئەلکترۆنی، کو پیدقییه تیکههل پیت ژ پیت و هه ژماره و هیمایان، کو دویر بن ژ ناف و دهسته واژین ئاشکه را.
- بکارئینانا ئە پلیکه یشنین کۆدکرنا دوومیاهی ب دوومیاهی (End to end encryption): ئەو ئە پلیکه یشنه، کو کۆدکرنا دوومیاهی ب دوومیاهی

دابىن دكەتن، كو پشتراسبوونى ددەنە بكارهينەران ژ ئەوئى چەندى، كو بتنى كەسى نامى دهنيريت و ئەوئى وەردگريت دشين نامى بخوين، ئەقەژى رېگرى دكەت ل لايەنى سىي، وەك هاككەر يان ژى دەزگەهين حكومى بو چوونا دناف دانوستاندنين تايبەت دا رەوانگەھ و پلاتفۆرمين بناقودەنگ بين نامە هنارتنى وەك واتس ئاپ، سىجنال و تېلگرامى كۆدكرنا دوويماهى ب دوويماهى (end to end encryption) وەك تايبەتمەندىە كا ناوەكى پيشكيش دكەن و بكارئىنانا فان جوربن ئەپلىكەيشنان ريكە كا باشە بو پاراستنا دانوستاندنين هەستيار ژ چاقديرىكرنى يان هەر كرىارە كا دى يا نەخوازيار.

• **راپۆرتكرنا نافەرۆكا تۆندوتىزىيى (Not interested option):** ئەگەر بكارهينەر تۆشى قىديو يان نافەرۆكى بىن، كو تۆندوتىزىيى نيشان ددەت، گەلەك ژ پلاتفۆرما هەلبىزارتنا ئەوئى چە ندى پيشكيش دكەن، كو ب كلىكرنا ئارەزۆل سەر نينه (not interested). ب هەلبىزارتنا ئەقى بىزارتىيى بكارهينەر نە بتنى خو ژ بەركەفتن ب نافەرۆكا زىانبەخش دوير دكەن، بەلكو هارىكارىيا پلاتفۆرما دكەن بو دەستىشانكرن و ژىيرنا مىديايا تۆندوتىزى يان يا نە ژ هەژى. ئەقە ب مفايە وب تايبەتى بو فلتەركرنا نافەرۆكا دلتهزىن و كىمكرن، ئەگەرى نموونە زىدەتر يا تۆندوتىزىيا ئۇنلاين. بلۆككرن و رىپۆرتكرن، هەتا بكارئىنانا ئەپلىكەيشنا كۆدكرى وپەيقا نەينى يا بھىز.

توهرى پىنج:

سەردەرىكرن ل گەل كىشىن تۆندوتىزىيا ئەلكترونى ژ رووى جفاكى قە

د. عەلى عەبدوللا ئەسەد

پىشكا خواندىن ئاشتى و مافىت مروۇف - كۆلىزا زانستىن مروۇفايەتى - زانكۆيا دەۆك

د گەل گەشەسەندنا مەزن يا تەكنەلۆژىيا و زېدەبوونا پشتبەستن ب ئىتەرنىتى د ژيانى رۇزانە دا، كۆمەلگەھ رووى ب رووى دياردېن نووى وئالۆز دېن، كوب «تۆندوتىزىيا دىجىتالى» د بەرناسن. ئەو ژى ھەر رەفتارەك يان خراب بكارئىنانە بىركا ئامىرىن ئەلكترونى وئەنترنىتى دەيتە ئەنجام دان، وەك ھىرشكر، ھەرەشە، يان دىزىن وىرنا زانبارىيان و بەزاندنا تايبەتمەندىي. ئەف دياردە كارىگەرى ل سەر تاكان ھەيە، نە ل سەر ئاستى كەسايەتى بىتى، بەلكو درېژىدانا خۆ ھەيە بۆ ناف جفاكى ژى، ژبەركۆ؛ ھەرەشە كارىگىرنى ل پەيوەندىيىن مروۇفان دكەت و دەركەفتنا كەربوكىنى دناف جفاكى دا بەلاف دكەت. چونك تىكچونا پەيوەندىيىن مروۇفى ل گەل مروۇفى، ل گەل تىكچونا پەيوەندىيىن مروۇفى ل گەل

دبیته ئەگەر ئێه باوهری، ململانیین نهرینی، دابران، خوڤه کیشان، ونه ریزگرتن ل پیروزی وسیمبولیین وی میلیه تی. وگه له ک کیشین دی یین جفاکی، ههتا وهک تولقه کرن، یان رهنگه دانه کا خراب دبیت زوربهی جاران نهو کهسه بهرهف تاوانی فه بچیت یان چ نهبیت کوچ بکهت، ووه لاتی خو بجهه بهیلیتن.

ب دبیتنا جفاکی، توندوتیژییا دیجیتالی ژبهه سرووشتی نه مهنهوی وبلهز به لاف بوون، ههفرکییه کا بلند دروست دبیت. تاکان، ب تایهت گرۆپا هه ره لاواز وهک زارۆک، سنیه وژنان، بی ئامراه کی کارا بو پاراستنا خو توشی ئازاردانی دبن. کاربگه ربیین دهروونی و جفاکی یین توندوتیژییا دیجیتالی گه له کن وبربین کویر د دویف خو دا دهیلن، ب وی ریکی دبیته ئەگه ری برین وکیشین جفاکی ژ، وهک ژ دهستدانا باوهری بخو وب کهسین بهرامبهه، ههروه سا خه مۆکی و پاش گوشه گیری، وخو دویر کرن و تنی بوون. هندهک جار د گه هیته ئاستی خو کوشتنی. ئەفه ژ و دهکته پیدقی بکهت ئەف دیارده وهک پرسه کا جفاکی د قیت بههز کار ل سهه بهیته کرن وچاره سهه ری بو بهینه دیتن، ئەگه نه، دی بیته ئەگه ری تیکدانا ته قنی جفاکی، وژبه ریکبرنا شیرازا جفاکی ژبهه وان کیشین جفاکی یین مهزن نهوین ل دویف خو د هیلیت. ئەگه به ریحو بهینه سهه دهه ربین جفاکی گرتینه بهه ژبو به رهنگار بوونا توندوتیژییا دیجیتالی دی ئەف خاله دیار بن:

۱. رۆلی خیزانی د ریکرتنا توندوتیژییا دیجیتالی: گرنگیا رۆلی خیزانی د پهروه ده کرنا زارۆک و سنیه یان سه بهارهت ب مه ترسییا ئەنترنیت. ههروه سا وان میکانیزمان بگرنه بهه ئەوین چاقدیرییا ب بکارئینانا ئەنترنیتی دهکته.

۲. رۆلی پهروه ده و راگه هیندی د بیاقی به رهنگار بوونا توندوتیژییا دیجیتالی دا: ب نه دیار کرنا لایه نی توندوتیژی د ده رهقی وی دا هاتیه کرن و قه شارتنه هینییان، به لی دیار کرنا وی رهوشا پهیدا بووی دا دوباره نهبیت، و چاقلیکرن ژ نه بیان، ژ بو هشیار کرنا جفاکی سه بهارهت بکارئینانا ته کنه لۆژیایی ب رهنگه کی ساخله م وی زیان.

۳. هه فپشکی د ناقبهه را دامه زاندنا جفاکی و ته کنۆلۆژی دا.

۴. تاک، خېزان و گشت سازيېن نه فەرمی يېن جفاکی بەردەوام پېشنياران بەدەنه کومپانييەن تايبەت د بواريېن ديڭيتالي وئەنترنېتې و رەوانگەه و تۆريېن جفاکی ژ بۆ چارەسەری يان چ نەبيتن کيمکرنا تۆندوتيزييا ديڭيتالي.

۵- کيشە دناف جفاکی بنتې دا نەمينيت بەلکو پچيتە دادگەهې ژى، بەلې نەيتي پاراستى بمينن، دا تاوانبار بەيتە سزادان، کو تاوانا خو دووبارە نەکەت وکەسەک دى ژى چاف لى نەکەت.

تۆندوتيزييا ديڭيتالي ئېکە ژ ديارترين ئاريشيېن بەر ب جفاکيېن پيشکەفتى دکەفن ژبەر بەلاقبوونا تەکنولۆژييا وتۆريېن جفاکی و رەوانگەهين سۆشيال ميديايې وکارتېکرنا کا نەريېنى ل سەر تاک و کۆمان دکەتن وسەقامگيريا جفاکی تېک ددەن پەيوەندييېن جفاکی دکەتيني، کەسايەتبيېن لاواز بەرھەم دئيني و دييتە ئەگەر ژ بۆ بەلاقبوونا کەرب و کيني.

بۆ سەرەدەرى ل گەل قى دياردي، چارەسەرى پيدقى ب بلندکرنا هشاريا خيزان وکەسان، وبەلاقکرنا کەلتۆرى دروست وجوان يى بکارئينانا تەکنەلۆژييايى. هەر وەسا رەوشەنبيرييا چوارچوقى ياسايى، کو سزاي بۆ تاوانباران هەيه، ل گەل بەهيزکرن وخورتکرنا هەوليېن حکۆمەتې ژ لايى سازيېن نەفەرمى قە ژ بۆ سەرەدەريکرن وچارەسەرکرنا قان جورە کيشە وگرفتارن ژ بۆ پەيداکرنا زينگەهە کا ديڭيتالي يا بى زبان وبى تاوان وبى تۆندوتيزيى. چونکە کيمکرنا تۆندوتيزييا وب تايبەت تۆندوتيزييا ديڭيتالي پيدقى ب هەوليېن ئېکگرتى هەيه

د هەمى ئاستاندا، بگرە ژ تاکەکەسى، خيزانى، سازيېن نەفەرمى، جفاکى سڤيل، سازيېن فيرکرنى، سازيېن ئاينى، هيزيېن ئيمناهيى، و حکۆمەتې هەتا بشيېن پلان وستراتيژيەتيني کارا دانن وبجەد وەک سياسەتە کا گشتى يا نيشتمانى ژ بۆ کيمکرنا

کارىگەريا نەريېنى يا تەکنەلۆژييايى ئەوژى تەقنى جفاکى بەهيزتر بيت، شيرازا جفاکى موکومتر لى بەيت.

هەر وەسا ئەو

رهه ندى هه فېشك يى دنا فېهرا جفاكى
 وياسايى ژى دا يى هاريكاره بو نه هيلان
 وچاره كرنا به رده وام يا گشت تاوانان وژ
 وانان ژى تاوان يان توندوتيزييا ديچيتالى
 ، نهو مه ودايى دبيژنى ره وشتين گشتى
 كوياسايى زور جارار سنور بو نه دانايانه،
 بهلى سنورين وي بين ياسا پشتبه ستنى
 بو دكه تن ههر پيقه رين جفاكى نه،
 وژ جفاكه كى بو جفاكه كى دگوهورينى

دانه، ههر وهسا ده مان جفاك دا ژ دمه كى بو دمه كى يان ژ جهه مى بو
 جهه مى دى يان هه تا ژ كه سه كى بو كه سه كى دى دگوهورينى دانه، بو نموننه
 نهو ره فتارين زه لام ل گه ل زه لامى دكه تن دبیت يا جودا بيتن ژ وي ره فتارا زه لام
 ل گه ل ژنى دكه ت، چ گوتن يان كريار بيتن، چ ل جهه كى تايبه ت يان جهه كى
 گشتى بيتن، چ ل كه توراي يان ل پلانفورمين سوشيال ميديايى دا بيتن، وئه فنين
 دوپماهيكي پتر كه س لينه ودينن له ورت پتر كارتېكرنى دكه ن، ديسان گوتن يان
 كريار ل جهه كى دبیت روبېده ت و بېوريت، بهلى كريار ل پلانفورمين سوشيالى
 يان نهوا ل وېرى ده يتنه به لافكرن دى ههر مينيت، وبه لاف بيتن وبه رده وام د
 دبتن ونيوياتيى دا بيت وهه ر دووباره بيتنه له ورا كارتېكرنا وي مه زتر وپتر، له ورا
 ژ رويسى جفاكى وياسايى ژى فه كارتېكرنه كا مه زن ل وي كه سى دبیتن نه وى
 توندوتيزى دده هه فا وي دا ده يتنه كرن، وئه گه ر جوان ره فتار ل گه ل نه هيتنه كرن
 دبیتن كيشه وئاريشين دهر ونى، جفاكى وياسايين مه زن به ر ب كه فن.

تەجەرىبە شەخس:

سەرەدەر يكرنا سازيىن ياساينى وجچاكنى ل بەرامبەر تۆندوتيزييا ديجيتالى

م. سەدىق سەدىق دامد

پىشكا خواندنىن ئاشتى و مافىت مرؤف - كۆليژا زانستىن مرؤفايەتى - زانكۆيا دھۆك

ژبوارى چفاكى ل پارىزگەھا دھۆكى وەك ژبوارى چفاكى يى چفاكى ھەرىما كوردستانى يە، كو د ھەمان دەمدا پارچەكە زى ژى. ئەقە سەرەراى ھندەك جوداھيىيىن كىم د ناقبەرا دەقەرەكى و دەقەرەكا دىتر يا كوردستانى دا. دقى بياقى دا چەندىن جورىن تۆندوتيزيىي ھەنە وب تەرزەكى سەرەدەرى زى د گەل دەيتە كرن. وەك:

گەقكرن: برىكا وپنە وقىدپويان (ھەرەشە كرن ب بەلاقكرن وخراب بكارئىنانا ئەوان برىكا زىرە كىيا دەستكرد چ ل بەلاقكىن تىلەقزىونى يان جەپىن تايبەت و پلاتفورماندا) كوژ ئەنجامى زووى باوهرى ئىنان ب ھەمى كەسان يان ھەقالان يان زى كەسوكاران، ل قىرە پىدقى يە كەسوكار و سازيىن فەرمى يىن پەيوەندىدار تايبەت لايەنن ئىمناھىي: پۇلىس، ئاسايش رىقەبەرىيا بەرھنگاربوونا تۆندوتيزيىي... ھتد، دئەقى بوارى دا رۆلەكى باش بگىرن، ب تايبەت تۆندوتيزييا ديجيتالى ، كو كرىار بەھىنە دياركرن و نەھىنە بەلاقكرن و ئەو رەوشە بەھىتە چارەسەر كرن ب

دهسته سه رکړنا گوماللیکړی و تاوانباران و نه هیلانا به لافکرنا وینه وږیدیو و دهنګ و نامان، یان هر پېرېوونه کا دی.

پشتگوهاږیتن: هه سټی څه مۆکی و بتنی بوونی په یدادبیت ژ نه گهری پشتگوهاږیتنا خیزانی و نه گرنګی پیدان و نه داننا فیان و باوه ری. ههروه سا پهفتارا خیزانی یا توند بهرامبر هه په شیان ب تایه تی بهرامبر په گزئی می وکیمکرن و ئیشاندن و بنده سټکرن و لادانا مافی پریرادانی و ناخفتنی بهرامبر نهوان، ل فیره پیدقی یه خیزان پتر پویته ی ب نه دنامین څو بدهت و هر ئیک ب رولی څو رابیت بهرامبر هه میان، دا پتر ئیکدوو بگرن و نه بنه قوربانئی په یوه نندیین سوزدار یین څاف و نه ټدل، کو ب هینه د سهردابرن پاش بنه قوربانیین توندوتیریاا دیجیتالی. دیسان سازیین فیرکرنی ژی ب رولی څو رابرن د هشیارکرن و بهروه ده کرنا قوربانیااندا هر ژ داینګه هه تا زانکوئی، ههروه سا سازیین جفاکئی سټیل ژی بگره ژ سه ندیکا وکومین فشاری و کومین بهر ژه وه ندییان و پیکراوین نه حکومی ژی، کو روله کئی زوری مه زن د گیرن دبیافی هشیارکرنیدا.

څه کرنا لایشان د پلاتفورماندا: ژ بهر په یدا کرنا پارهی یان بهر به لاقبوون و بناقوده نګیا که سی هیچ گرنګیا که رامه تی نه مایه دناف جفاکیدا و رادبن ب کیمکرن و شکاندنا ئیک یان دیارکرنا گوټین ئیک، څو نه گهر یین ژیانا تایه تی ژی بن به لاف دکهن وگه فان دکهن ههروه سا ب ریکا دانا کومیتان کو د بیته ریکه کا سه ره کی بو گهنجان ژ بو هه فنیاسین ب نه فی ریکه هه فالین نه باش وگه فلیکه په یدا دبن پشتی ب ده سټه ئینانا زانیارییان و زور جارن، ل فیره ژی پیدقی به خیزان ههروه سا عه شیرت ژی رولی څو ببینیت، کول سهر تا که که سین څو زال بیت و راسته ری بکته و هه رده ما بو نه گهری تیکدانا

شیرازا جفاکی ب راه‌ستینیت و ژ روویئی جفاکی فه سزا بدهت. یا دیاره گه‌له‌ک جاران ب ری‌کین نه‌فهرمی کیشه دهینه چاره‌سه‌رکرن، به‌ری دهنگ ژئی بهیت و کیشه مه‌زن بییت و ژ به‌رده‌ست ده‌رکه‌فیت. ب کارئینانا نه‌نته‌ریتتا خیزانی ژلایئی هه‌ر خیزانه‌کی فه کاره‌کی باشه، دا مالپه‌ر و هه‌ژمارین که‌سی لژیر چاقدی‌رییا خیزانی فه‌بن.

ل دوویماهیکی به‌لاکرننا هه‌زرا یه‌کسانییی د نافه‌را هه‌ردو ره‌گه‌زان دا و نه‌هیلا‌نا جوداهیئی ژلایئی خیزانی و حکومه‌تی ب خو ژئی فه. وئه‌فه ژئی پتر گریدای وان پرۆژانه، یان وی پلانا نیشتیمانی یان پلانا هه‌ریمما کوردستانی یان بجهئینانا بریارا نه‌ته‌وین هه‌فگرتی یا ژماره 1325 (ژن، ناشتی وئاسایش) کو ژن وکچ بهینه‌پاراستن وئه‌و ب خو یان کارا بیتن رۆلگئیرانا پاراستنا و خو‌پاریزیی دا دیسان د پشکداریکرنا کارا یا سه‌نته‌ریی چیکرنا بریاری دا.

ل فیره‌دیار دبیت، کو سازین فه‌رمی و جفاکی دشین ب رۆله‌کی باش رابین و سه‌رده‌ریه‌کا باش بکه‌ت به‌رامبه‌ر تۆندوتی‌رییا دیجیتالی به‌ری ئه‌و تۆندوتی‌رییه‌ روویب ده‌ت، وه‌ک خو پاراستن، و هه‌رده‌می روویدا ژئی، کو چاره‌سه‌رکرن و و زالبوون

لسەر ئەوئې ږهوشنې نه هیلانا مه زنبوونا
ئەوئې وکیمکرن و نبرکرن زۆر دياردين
سه قهت و شاش دناف جفاکيدا.

و ل څيره زور يا گرنگه ياسا نه هیلانا توندوتیژیا
خیزانی يا ژماره (8) سالا 2011، وه ک ياساپه کا
پيشه نکه دڅی بياقی دا، کو بتنی توندوتیژیا خیزانی يا
کلاسیک ئاماژه کرپیه، وده بازی توندوتیژیا ئەلکترونی نابیتن، وئ
تاوانی یان وی جوری توندوتیژیی ژی بخو فه بگریتن، بریکا پیناسه کرنا وئ، ديارکرن
سنورین دنافه را وی جوری توندوتیژیی ئازادییا راده برینئ و دانانا سزایین توند.
دیسا پا پیدڅی پاراستنه کا یاسایی یا تایهت هه بیتن بو زاروک، ته مه ندارن، و می
ژ توندوتیژیا دیجیتالی، چونکه دهینه هژمارتن ژ چینین لاوز.

دیسان پیدڅی یه توندوتیژیا ته کنه لوژی جهئ خو ببینیت دناف ياسا
به رهنگار بوونا توندوتیژیا خیزانی ژي دا وسزایین توند بو بهینه دانان. زیا
گرنگه هه لسه نگاندا گشت یاسایین په یوه ندیدار، وئیکگرتنا یاسایین گریډای
توندوتیژیی، وپیداچونه کا به رده وام وراسته کرن ل دويف یا پیدڅی، چونکه تاوان
وتوندوتیژیا دیجیتالی د بگه هوزینین به رده وام دانه. و به لگین ئەلکترونی وچاوانیا
سه رده ریکرنئ ل گهل، دیسان چاوانیا سه لماندنئ بریکا وان به لگان، ژي بینه
به ندین سه ره کی یین یاسایین تایهت ب ریکارین دادگه هکرنئ.

هه ره وسا یا گرنگه دادگه هه و زاړه تا نافخو، رېڅه به ریا به رهنگار بوونا توندوتیژیی،
ده زگایین ئیماهیئ، وهه سازیه کا دی یا په یوه ندیدار پتر رولئ خو ببینن،
کو ب ریکین خو بیت تایهت ل په ی یاسایی سه رده ریبئ ل گهل قی بابته تان
بکته، چونکه ره هه ندئ تاوانی هه به، وهه هه ندئ پيشیلکرنا مافان ژي هه به،
دیسان ره هه ندئ هه تکبرینن ژي پېڅه دیارد بیتن، و بابه تی هه ستیاریا ره گه زی
ژي یی هه ی، له ورا ياسا وسزایین فه رمی پتر خو ل بابه تی بکهنه خودان، هه ر
وه ک نه هیلان و به رگریکرن، وهه وه ک سه رده هری وچاره سهه ر، دا چاره سهه رین
ریشه یی بن، و چ تاوانین دی ل دويف خو نه هیلن.

پیشیار

ئەگەر باس ل ریکین چاره سهری بکهین دی ئەف خاله هینه پیش وه ک پیشنیار بۆ لایه نین په یوه نیدار:

- ساریین فهرمی بتنی بینه جهی دویف چوون، و چاره سهر کرنا ئاریشه وتوانین توندوتیژیا دژی کچ وژنان، بتایهت ئەفین گریدای ته کنولژیایی، دا مافین وان بهینه ستاندن، ویاسا سهروهه بیتن، وژن و کچ دووباره نه بینه قوربانین هنده ک داب ونه ریتین جفاکی و دوو جارکی نه بینه قوربانین تاوانان.
- به لافکرنا رهوشه نبیریا یاسایی ده باره ی سه ره ده ریا حکومهت و دادگه ی ل گهل تاوانباران و ب تایهت پیگیری و سزایی بریارده ر د یاسایی دا، ژ ئەوانا ژی، یاسا سزادانا عیراقی هژماره (111) یا سالآ 1969 ع و یاسا ریگریکرنا خراب بکارئینانا ئامیرین په یوه نیدکرنی ل ههر یم کوردستانا عیراقی هژماره (6) یا سالآ 2008 ع. . و یاسا نه هیلانا توندوتیژیا خیزانی یا ژماره (8) یا سالآ 2011، وهه ر یاسایه کا دی یا گریدای باهت توندوتیژی یان توندوتیژیا دیجیتالی، یان توندوتیژیا دژی ژن و کچان.

- به‌رده‌وامییا هشیار کرنا کچ وژنان ب تایبەت قوتابیان دەر باره‌ی کیشە‌یی توندوتیژییا دیجیتالی و چاوانیا حوپاراستن وسەر دەر یکرنا وی، وبریقە برنا داواکاریین گریډای قی باه‌تی.
- به‌یژ کرنا په‌یوه‌ندیان و هه‌فکاری دناقبه‌را زانکۆ و ریکراویین حکۆمی و نه‌حکۆمی دا بو پالپشتیا قوربانیین توندوتیژییا دیجیتالی.
- دروست کرنا ده‌سته‌یه‌کا تایبه‌تمه‌ند ژ که‌سانین بسپۆر، کو ئه‌رکی ئه‌وان چاره‌سه‌ری بیت ژ لای یاسایی و ده‌روونی قه‌.
- هه‌ماهه‌نگی و هه‌بوونا په‌یوه‌ندیان د گه‌ل پشکین زانستی ل هه‌می کۆلیژان ژ بو ره‌وانه‌ کرنا کیشین پیدقی ب هاریکاریی هه‌ی بو ده‌سته‌ییا تایبەت ب ریکا هژمارا موبایل وئیمیلین تایبەت و به‌رده‌سته‌بوونا وان بو هه‌می قوتابیان.
- به‌لافکرنا هزرا بی ئیشاندن (Do No Harm) ل ده‌ف هه‌می که‌سان ل زانکۆیی، ل گه‌ل به‌لافکرنا هشیاریی و که‌لتوری ریزگرتن و زانینا سنورین خو.
- هاندانا رولی خیزانی ژ بو به‌رده‌سته‌کرنا پیزانینا و پالپشتیا مه‌عنه‌وی بو تاکه‌که‌سین خیزانی.
- حکۆمه‌ت و ده‌زگایین ئیماهیی پتر زال بین ل سه‌ر بکارئینانا ئه‌نترنیی، کو نه‌بیته ژ یواره‌ک بو تاوان و توندوتیژیی.
- د گه‌ل هه‌می قۆناغین خاندن دا قوتابخانه، په‌یمانگه‌ه، زانکۆ.. سمینار خۆل و هه‌وین هشیاریی وانه‌یین تایبەت بین ده‌روونی و لیزانینین و کارامایین ژیان و چاوانییا سه‌ره‌ده‌ریکرنی ل گه‌ل ته‌کنۆلۆژیایی لی به‌ینه پشکیشکر.
- پالپشتیا قوتابیان د بواریین ته‌کنۆلۆژی دا، بو پششیخستنا ریکریکر ل توندوتیژییا دیجیتالی.
- دروست کرنا راپرسی و سیسته‌می فیدباک ب به‌رده‌وامی بو هه‌له‌سه‌نگاندنا کاریگه‌رییا ده‌سته‌پشخه‌رییت خو پاراستن ژ توندوتیژییا دیجیتالی و ریکخستنا ستراتیژییت نوی ل دویش وان راپرسیان.

- به‌رده‌وام فه کولین ل سهر یاسایین گریدا توندوتیژی ونه‌هیلان و به‌ره‌نگارییا توندوتیژی بهینه نه‌نجامدان، ژبو هه‌لسه‌نگاندن، وچالاکیییا یاسایان کا ل گه‌ل له‌زاتییا پیشکه‌فتنا ته‌کنولۆژیایی و تاوانین وی بریقه‌ دچیتن، یان ژی فه‌مایه.
- ژن رۆله‌کی باش بگیرییت د پاراستن و خوپاریزی و پیشکداریکرنی د سه‌نته‌رین چیکرنا بریاری دا ل هه‌ریمی.
- دیارکرنا سنورین دناقه‌هرا ئاسایشا ته‌کنولۆژی و ئازادییا راده‌برینی ل ده‌می داریتنا یاسایان، دیسان بریکا خولین راهینانی و پروگرامین خواندنی.
- ریکخستنا خولین راهینانی بو دادوهر، فه‌کوله‌ران ل دور تاوان و توندوتیژییا دیجیتالی (سرۆشت، ریک، کارتیکرن، به‌لگه، هتد).
- هاو‌لاتیبوونا دیجیتالی بکه‌فیته‌ دناف باه‌تین خواندنی دا ب تایبه‌تی ل قوناغا سه‌ره‌تایی.
- پیقه‌رین یاسایی بهینه دانن ژبو جوان بکارئینان پلاتفورمین تورین جفاکی، لاپه‌ر و مالپه‌رین تایبه‌ت.
- توندوتیژییا ته‌کنه‌لوژی جهی خو بینیت دناف یاسا به‌ره‌نگاربوونا توندوتیژییا خیزانی ژی دا وسزایین توند بو بهینه دانان.
- هه‌لسه‌نگاندنا گشت یاسایین په‌یوه‌ندیار، وئیکگرتنا یاسایین گریدای توندوتیژیی، وپیداچونه‌کا به‌رده‌وام و راستفه‌کرن ل دویف یا پیدقی، چونکه تاوان و توندوتیژییا دیجیتالی د بگه‌هۆرینین به‌رده‌وام دانه.
- به‌لگین ئه‌لکترونی وچاوانیا سه‌ره‌ده‌ریکرنی ل گه‌ل، دیسان چاوانیا سه‌لماندن بریکا وان به‌لگان.
- گونجاندنا یاسایین نیشیمانی ل گه‌ل په‌مانامه وریککه‌فتنن نیفده‌وله‌تی.

- Ongoing research into laws related to violence prevention and combating violence should be conducted to assess the laws' effectiveness and whether they keep pace with the rapid advancement of technology and its associated crimes, or if they have become outdated.
- Women should play an active role in self-protection and participation in decision-making centres within the region.
- Defining the boundaries between technological security and freedom of expression during the drafting of laws, as well as through training courses and educational programs.
- Organizing training courses for judges and investigators on digital crimes and violence (nature, methods, impact, evidence, etc.).
- Integrating digital citizenship into curricula, especially at the primary level.
- Establishing legal standards for the appropriate use of social media platforms, private pages, and websites.
- Technological violence must be incorporated into the Law on Combating Family Violence, with severe penalties imposed for such offenses.
- Evaluating all related laws, unifying laws pertaining to violence, and undertaking continuous review and amendment as necessary, given the constant evolution of digital crimes and violence.
- Addressing digital evidence and the methods for its handling and utilization for proof.
- Harmonizing national laws with international conventions and agreements.

- Continuous awareness-raising among women and girls, especially students, regarding the problems of digital violence, how to protect themselves, manage such situations, and pursue relevant legal claims.
- Strengthening relationships and cooperation between universities and governmental and non-governmental organizations to support victims of digital violence.
- Establishing a specialized committee composed of experts to provide legal and psychological support and solutions.
- Coordination and communication with scientific departments across all colleges to refer cases requiring assistance to the specialized committee, utilizing dedicated mobile numbers and emails accessible to all students.
- Promoting the principle of “Do No Harm” among all university members, coupled with fostering awareness and a culture of respect and understanding one’s boundaries.
- Encouraging the family’s role in providing information and moral support to individual family members.
- Enhancing governmental and security agencies’ control over internet usage to prevent it from becoming an environment for crime and violence.
- Integrating seminars, workshops, awareness campaigns, and specialized psychological lessons that teach life skills and strategies for dealing with technology into all educational stages—schools, institutes, and universities.
- Supporting students in technological fields to advance efforts in preventing digital violence.
- Continuously conducting surveys and feedback systems to evaluate the effectiveness of initiatives aimed at protecting against digital violence and formulating new strategies based on these assessments.

Recommendations:

Should we discuss solutions, the following points emerge:

- Official institutions should serve exclusively as mechanisms for following up and resolving issues and crimes of violence against women and girls, particularly those related to technology. This is to ensure their rights are upheld, the rule of law prevails, and that women and girls do not become double victims: first of certain social customs and traditions, and then of these crimes.
- Dissemination of legal literacy concerning the government's and judiciary's handling of perpetrators, with particular emphasis on binding commitments and deterrent penalties stipulated in the law. These include Iraqi Penal Code No. (111) of 1969, and the Law on Preventing Misuse of Communication Devices in the Kurdistan Region of Iraq No. (6) Of 2008, as well as the Law on Combating Family Violence No. (8) Of 2011, and any other law related to violence, digital violence, or violence against women and girls.

and overcoming the situation, thereby stemming its escalation, and ultimately diminishing and eradicating numerous detrimental and erroneous societal phenomena.

In this regard, Law No. (8) Of 2011 on Combating Family Violence, while pioneering, specifically addresses traditional family violence, failing to encompass digital violence. It is critical that this law be expanded to include this distinct form of crime and violence, through comprehensive definition, the delineation of boundaries between this violence and freedom of expression, and the imposition of stringent penalties. Furthermore, specific legal protections are required for vulnerable groups, including children, the elderly, and women, who are particularly susceptible to digital violence.

Moreover, technological violence must be explicitly integrated into the Law on Combating Family Violence, with commensurate severe penalties. A thorough evaluation of all related legislation and the harmonization of laws pertaining to violence are imperative, alongside continuous review and amendment, given the constant evolution of digital crimes and violence. The treatment of digital evidence, including methods of handling and proving cases through such evidence, should also be codified as fundamental legal provisions within judicial procedures.

Furthermore, it is crucial that courts, the Ministry of Interior, the Directorate for Combating Violence, security agencies, and all other pertinent institutions augment their roles. They must employ their specialized legal frameworks to address these matters, recognizing the inherent criminal dimension, the violation of rights, the aspect of defamation, and the sensitivity of gender-related issues. Consequently, laws and official bodies must exert greater ownership over these matters, encompassing prevention, intervention, and resolution, to ensure fundamental solutions that pre-empt the proliferation of further crimes.

menacing acquaintances once information is acquired, often repeatedly. Here, the family, and indeed the tribe, must assert their influence by guiding and restraining their members, intervening whenever social cohesion is threatened, and imposing social sanctions. It is frequently observed that conflicts are resolved through informal channels before they escalate publicly and become unmanageable. The adoption of family internet usage by each household is a commendable practice, ensuring that websites and personal accounts remain under familial supervision.

Ultimately, the propagation of gender equality and the elimination of discrimination, both by families and the government, are paramount. This aligns closely with various projects, national plans, the Kurdistan Region's strategic framework, and the implementation of United Nations Resolution 1325 (Women, Peace and Security), which safeguards women and girls, empowering them to actively participate in self-protection and in critical decision-making processes.

It is evident, therefore, that official and social institutions possess a robust capacity to effectively address and prevent digital violence. Should such violence transpire, their role extends to remedial action

and perpetrators. The proliferation of images, videos, audio recordings, and messages, or any analogous conduct, must be prevented.

Neglect: This precipitates feelings of depression and isolation, stemming from familial disregard, a deficit of attention, and the withholding of affection and trust. Furthermore, severe familial reactions to threats, particularly towards women, involving disparagement, harm, subjugation, and the denial of their autonomy in decision-making and expression, are deeply damaging. In this vein, families are urged to cultivate greater attentiveness towards their members, with each individual fulfilling their respective duties towards all, thereby fostering stronger bonds and averting vulnerability to insincere and superficial emotional entanglements that may lead to manipulation and ultimately, to becoming victims of digital violence. Concurrently, educational institutions, from early childhood to university, must actively engage in raising awareness and nurturing victims. Civil society organizations, encompassing syndicates, pressure groups, interest groups, and non-governmental organizations, likewise play an extraordinarily significant role in public enlightenment.

Live Streaming on Platforms: The pursuit of financial gain or individual notoriety has regrettably eroded the significance of dignity within society. Individuals readily engage in belittling or shaming others, or divulging private conversations, even those of an intimate nature, alongside issuing threats. Similarly, comments can serve as a primary conduit for youth interaction, thereby facilitating undesirable and

Chapter Six:

Addressing Digital Violence by Legal and Social Institutions

Lecturer. Sadiq Sadiq Hamid

Department of Peace and Human Rights Studies – University of Duhok

The social environment within Duhok Governorate mirrors that of the wider Kurdistan Region, forming an integral part thereof, notwithstanding minor regional variations across Kurdistan. In this context, various forms of violence manifest and are duly addressed. These include:

Threats: These are executed through images and videos, often involving the menace of dissemination and malicious utilization via artificial intelligence, whether through televised broadcasts or private platforms. Such vulnerabilities frequently arise from an uncritical trust placed in individuals, friends, or even relatives. It is imperative, therefore, that family members and relevant official bodies, particularly security agencies—the police, Asayish, and the Directorate for Combating Violence—assume a pivotal role in this domain, especially concerning digital violence. Actions must be explicitly defined and their spread curtailed, with situations resolved through the apprehension of suspects

government. These stakeholders must collectively devise and implement effective plans and strategies as a comprehensive national policy to reduce the negative impacts of technology, thereby strengthening the social fabric and reinforcing societal cohesion.

Moreover, the shared dimension between society and law is instrumental in the continuous eradication and resolution of all crimes, including digital crime or violence. This dimension refers to «public morals,» for which laws often do not explicitly define boundaries, but rather rely on social standards. These standards vary from one society to another, and even within the same society, they can change over time, across different locations, or even from one individual to another. For instance, the behaviour of a man towards another man might differ from his behaviour towards a woman, whether in terms of words or actions, in a private or public setting, or on traditional platforms versus social media platforms. The latter, being more visible, tends to have a greater impact. Additionally, a word or action might occur and pass in one context, but if disseminated on social media platforms, it will persist, spread, remain visible, and be repeatedly encountered. Consequently, its impact is far greater. Therefore, from both social and legal perspectives, the individual who is subjected to violence experiences significant repercussions. If not handled appropriately, this can lead to severe psychological, social, and legal issues.

4. **Proactive Engagement of Individuals, Families, and Non-Official Social Institutions:** These entities should consistently offer suggestions to specialized companies in digital and internet fields, as well as to social media platforms and networks, to develop solutions or at least mitigate digital violence.
5. **Escalation of Issues beyond Society to the Courts:** While maintaining confidentiality, cases should be brought to court to ensure perpetrators are punished, preventing them from repeating their crimes and deterring others from similar actions.

Digital violence stands as one of the most prominent challenges confronting developed societies due to the proliferation of technology, social networks, and social media platforms. It exerts a negative impact on individuals and communities, destabilizes social order, severs social ties, produces vulnerable individuals, and can fuel animosity and hatred.

To address this phenomenon, solutions necessitate raising awareness among families and individuals, and promoting a correct and virtuous culture of technology use. Furthermore, there is a need for legal

literacy, emphasizing the punitive measures for perpetrators, alongside strengthening governmental efforts through non-official institutions to address and resolve these types of issues and problems, thereby fostering a safe, crime-free, and violence-free digital environment. Mitigating violence, particularly digital violence, requires concerted efforts at all levels, spanning individuals, families, non-official institutions, civil society, educational institutions, religious organizations, security forces, and the

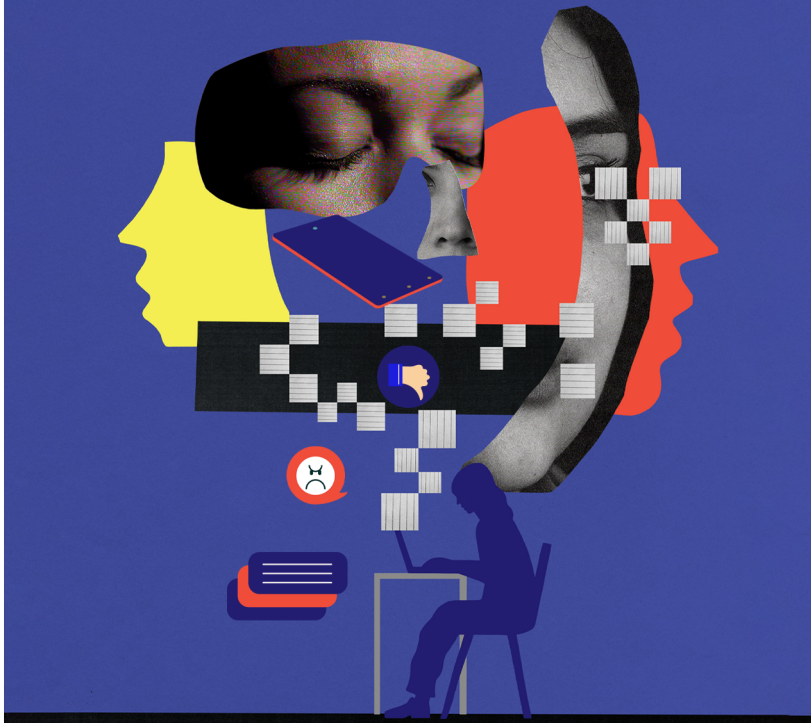
isolation, withdrawal, and a disregard for a nation's sacred values and symbols. It also precipitates numerous other social problems, even inciting revenge or adverse reactions that frequently drive individuals towards criminal acts or, at the very least, compel them to emigrate and abandon their homeland.

From a societal viewpoint, the intangible and rapidly spreading nature of digital violence presents a formidable challenge. Individuals, particularly vulnerable groups such as children, adolescents, and women, are subjected to harm without effective means of self-protection. The psychological and social consequences of digital violence are extensive, leaving deep scars. In this way, it can lead to social wounds and problems, such as loss of self-confidence and trust in others, as well as depression, subsequent isolation, withdrawal, and loneliness. In some instances, it escalates to the point of suicide. This necessitates that this phenomenon be addressed as an urgent social issue requiring immediate action and solutions. Otherwise, it risks disrupting the social fabric and unravelling societal cohesion due to the profound social problems it engenders.

If we examine the social approaches adopted to combat digital violence, the following points become evident:

- 1. The Role of the Family in Preventing Digital Violence:** The crucial role of the family in educating children and adolescents about the dangers of the internet. Families should also implement mechanisms for monitoring internet usage.
- 2. The Role of Education and Media in Combating Digital Violence:** This involves not disclosing the identity of the victim of violence or their secrets, but rather highlighting the incident to prevent recurrence and imitation. The aim is to raise public awareness about healthy and harmless technology use.
- 3. Partnership between Social and Technological Institutions.**

Chapter Five:

Addressing Digital Violence Issues from a Social Perspective

Lecturer. Dr. Ali Abdullah Aswad

Department of Peace and Human Rights Studies – University of Duhok

With the immense advancement of technology and the growing reliance on the internet in daily life, societies confront new and complex phenomena known as «digital violence.» This refers to any behaviour or misuse perpetrated through electronic devices and the internet, such as assault, threats, theft or unauthorized access to information, and privacy breaches. This phenomenon affects individuals not only at a personal level but also extends its impact throughout society, as threats impair human relationships and foster resentment within communities. The disruption of human relationships, coupled with broken connections among people, can lead to distrust, negative conflicts,

and receiver can read messages. This prevents third parties, such as hackers or government agencies, from accessing private conversations. Popular messaging platforms like WhatsApp, Signal, and Telegram offer end-to-end encryption as a core feature. Utilizing such applications is an effective method for protecting sensitive communications from surveillance or any other undesirable activities.

- 8. Reporting Violent Content (Not Interested Option):** If a user encounters videos or content depicting violence, many platforms offer a «Not interested» option. By selecting this option, users not only distance themselves from harmful content but also assist the platform in identifying and removing violent or inappropriate media. This is particularly beneficial for filtering disturbing and degrading content, and for reducing instances of online violence. Strategies also include blocking, reporting, and utilizing encrypted applications and strong passwords.

Another primary strategy involves the active deletion of harmful content. When users encounter harsh language, aggressive comments, or any other form of malicious content, it is crucial to delete it immediately. This can be achieved by removing comments on social media posts or by reporting and deleting offensive content.

5. **Managing Comment Sections on Posts:** This aims to limit exposure to negative interactions.
6. **Utilizing Strong Passwords:** To protect against hacking or unauthorized access by malicious individuals, strong passwords are essential. Weak passwords provide an easy entry point for digital perpetrators. Passwords should be a combination of letters, numbers, and symbols, and should avoid obvious names or phrases.
7. **Using End-to-End Encryption Applications:** Applications that provide end-to-end encryption assure users that only the sender

prevent the malicious individual from contacting the victim. Reporting alerts platform administrators, prompting them to review the perpetrator's account and implement measures to suspend their website, page, or personal account.

- 2. Contacting Application Support Centres:** Every application, platform, and social media network generally features a support centre or an internal support system. These provide users with methods for reporting misuse and obtaining assistance.
- 3. Protecting Personal Information:** Safeguarding privacy is paramount for self-protection against digital violence. Managing personal information such as email addresses, phone numbers, and other sensitive details allows users to prevent unwanted contact. Many social media platforms enable users to restrict personal information, limit visibility to a selected group, or completely hide sensitive data. Implementing robust privacy settings is one of the easiest ways to minimize the risk of exposure to digital violence.
- 4. Deleting Harmful Content (Abusive and Aggressive Language):**

Chapter Four:

Addressing Digital Violence Issues from a Technological Perspective

Lecturer. Dileen Sardar zuhdi Al-Noori & Wardin Ababakir Salih

Gender Equality Studies Centre – University of Duhok

Digital violence refers to the malicious misuse of communication devices and the internet, primarily employed for intimidation, revenge, degradation, and deception, particularly targeting women. This form of violence exerts negative impacts on an individual's emotions and psychological well-being.

Key Strategies for Addressing Digital Violence:

- 1. Block and Report:** Blocking and reporting are among the most effective and straightforward methods when experiencing violence, as they

their weaknesses.

The recurrence of digital violence has severe repercussions on the mental health of the individual. It can foster feelings of helplessness and vulnerability, leading them to believe they are unprotected and that no one—neither family, society, security forces, government, nor law—can defend them. The individual may feel incapable of escaping the predicament, leading to psychological pressure and a notable withdrawal from society as a means of evading threats. Furthermore, complete distrust in others may develop, with the conviction that everyone else intends to harm them. This situation is highly precarious and can, in many instances, drive the individual to criminal acts, transforming them from a victim whose problem should be resolved into a perpetrator who creates problems for themselves, society, and, most immediately, their family.

In conclusion, the aforementioned points highlight how digital violence encourages individuals towards the dangerous contemplation of suicide or self-harm. This is due to a profound sense of despair regarding their own capabilities and the support systems of society, government, and, pre-eminently, their family.

Thus, digital violence manifests significant psychological impacts including: anxiety, depression, low self-perception, social isolation, and suicidal or self-harm ideation. These can consequently lead to physical illnesses. There are also social consequences, such as a persistent desire for revenge, or the individual becoming a source of violence in all its forms, especially digital violence. Alternatively, they may attempt any action, even illicit ones, to assert their identity among relatives, friends, or within society.

symptoms. If left untreated, these conditions can lead to numerous other pathologies, such as psychological complexes and both mental and physical ailments.

Consequently, beyond compromising mental and physical health, many detrimental pathways open, such as self-depreciation, over-reliance on others, suicidal ideation, thoughts of self-harm, engaging in theft to procure necessary funds frequently demanded by perpetrators, preoccupation with negative thoughts, and a diminished sense of self-love or affection for family, close friends, and acquaintances. The role of the violence victim often shifts between being a casualty and a perpetrator. Occasionally, the victim themselves becomes an aggressor, perpetrating violence out of compulsion or as a perceived solution (which they interpret as a remedy), such as instigating suicide, becoming a thief, or an agent of disruption. All such actions are classified as crimes under Iraqi Penal Law No. 111 of 1969 (as amended).

Regarding self-esteem and self-identity, this type of violence also profoundly affects individuals, particularly through disrespect, psychological torment, and devaluation. This can lead to a lack of self-respect, diminished self-confidence, self-inflicted harm, and an acceptance of any adverse situation.

Moreover, individuals may develop shyness in public discourse, coupled with a paradoxical loss of inhibition towards inappropriate actions. They may struggle to work on themselves; even if such an attempt is made, they may be unable to identify their strengths or address

Chapter Three: Psychological Risks of Digital Violence

Lecturer. Rahma Tahseen Naif & Lecturer. Ilham Salih Mohammed

Department of Peace and Human Rights Studies – University of Duhok

The renowned psychologist Sigmund Freud posited: «Violence is an expression of hidden feelings that manifest as a person's reaction when they are troubled or distressed internally.» This form of violence inflicts profound psychological impacts on individuals, particularly during adolescence.

The subject is inherently complex, encompassing psychological disorders, their symptomatic manifestations and effects, and the broader psychological risks associated with digital violence, which will be concisely explored.

Initially, it is crucial to address the most prominent psychological disorders that arise from digital violence. These include fear and anxiety, where the victim or affected individual experiences continuous unease, directly impacting their daily life and relationships.

Furthermore, depression often manifests, especially if the individual has been subjected to ridicule. This is accompanied by unexplained fatigue, emotional burden, and shortness of temper. Sleep disturbances are also common, either characterized by insomnia or, conversely, excessive sleep attempts to escape reality or avoid exhibiting other

itself is a problem and sometimes used for blackmail.

It becomes evident here that social networks and technology create an environment where many forms of violence arise against individuals, particularly women and girls, who are often delicate, sensitive, quick to trust, and rapidly impacted.

Therefore, it is crucial and imperative that the legislator addresses this dangerous phenomenon with sensitivity and vigilance, enacting effective laws that are periodically updated. Given the rapid evolution of the technological world, laws must adapt accordingly and keep pace with changing circumstances. Existing laws, such as Law No. (6) Of 2008 concerning the prohibition of misuse of communication devices in the region and Law No. (8) Of 2011 on the prevention of domestic violence, must be continuously reviewed and adjusted.

supervision or guidance, thus perpetuating the same negative experiences.

- **Comments:** Often, comments on posts or during live streams can deeply affect individuals, leading some to attempt suicide or self-harm due to the severe impact of shame, defamation, and the revelation of personal secrets.
- **A New and Widespread Phenomenon (Nvishti/Spells):** This involves the creation of «spells» or «charms» through social media, aimed at either uniting or separating individuals for a sum of money. This also has its own impacts and leaves behind numerous consequences, such as fear, anxiety, distrust, and lack of self-confidence.
- **Hypocrisy:** Often, an individual may present a positive persona on social media, but their true self may be entirely different. This itself constitutes a form of violence, alongside the erosion of trust and many other impacts.
- **Envy/Resentment:** Sometimes, individuals harbour resentment towards others and will attempt to threaten them through creating fake accounts, establishing false profiles, or misusing images.
- **Another Factor:** Often, girls are neglected by their families, leading them to form connections and trust with others via social networks, only to be exploited and fall into traps. Similarly, individuals in existing relationships or forming families may face threats.
- **Another Widespread Issue is Online Marketplaces:** For example, advertisements claiming to offer weight loss drugs. When a girl inquires, sellers may demand photos of her physique. Once these photos are sent, they may be disseminated, which

Sometimes, women and girls themselves create opportunities for threats, for instance, by capturing inappropriate and indecent images on their platforms. If these platforms are compromised—either hacked or accessed by another person—these images can become a prime tool for blackmail. In other cases, a woman or girl might share her own image with a friend (male or female), and that friend might download, disseminate, or forward it to others. This illustrates how trust in friends can erode, leading to social problems and issues within social networks themselves.

- **Trust and Naivety:** Similarly, when a girl or woman grants access to her social media platform or account to others, that person might misuse it, steal, publish, or forward videos, images, or messages.
- **Live Streams:** Live streaming can also be a contributing factor. Similarly, the dissemination of contact numbers and social media profiles in any context can lead malicious individuals to pursue those numbers and create problems.

- **Separation and Family Dissolution:** The majority of divorce and separation cases arise from issues related to social networks and their misuse. This forms a large cycle, as parental separation affects their children, who may be left without

traditional roles and norms. This atypical situation often gives rise to collective violence. Women, in turn, must navigate these risks by understanding the complex interplay between their individual desires and aspirations, societal roles and norms, and the necessities and affordances of technology in this rapidly changing world. The following outlines some of these risks: (Note: The original text contains a parenthetical remark about grammatical and semantic issues here; this translation aims to convey the intended meaning accurately).

1. **Threats:** These occur when the opposing gender threatens a woman or girl. For example, numerous image manipulation programs allow for the alteration and dissemination of images in a malicious and inappropriate manner.
2. **Fear:** A primary reason preventing women and girls from asserting their rights and speaking out is social fear—fear of being met with disapproval, dismissal, or severe punishment. Often, women and girls themselves contribute to the threats they receive because, in their unfamiliarity with general technology and specific social media platforms, they make impulsive decisions that render them vulnerable to digital violence. This often creates problems for women and girls, but due to fear or an unwillingness to be exposed or shamed, they may succumb to any demand without being able to voice their concerns.

This also contributes to deception, alongside numerous other causes of deception that arise from social networks. This often occurs via social media platforms when a male establishes trust with a woman or girl under the pretext of marriage and forming a family.

Chapter Two: **Social Risks of Digital Violence: Causes and Impacts**

Assistant Prof. Dr. Ma'moun Abdulsamad Al-Sayed

Department of Peace and Human Rights Studies – University of Duhok

In an era of rapid technological advancement, the intersection of technology and societal norms has presented unprecedented challenges, particularly concerning women and girls, especially those born in 2000 and thereafter. Their extensive use of advanced technology, social networks, and social media platforms exposes them to immense social pressures, leading to various risks. These risks often have deep roots stemming from the generational divide between traditional values, which expect adherence to conventional customs and ethics, and younger generations who have distanced themselves from these norms. Technology, its communication tools, platforms, and social networks have provided ample opportunities for self-expression, engagement in creative activities, and productive use of their time. Older generations, accustomed to different cultural standards and social expectations, may view the younger generation's technology use with apprehension and anxiety. This generational gap can lead to misunderstandings and conflicts, particularly when women challenge

and psychological distress.

Recognizing the pervasive impact of such violence, the Kurdistan legislature has endeavoured to provide solutions and contemporary responses through specialized laws. For instance, acknowledging the sensitive social context of women and girls, the Kurdish legislator has adopted principles such

as: ensuring confidentiality in legal proceedings, protecting the privacy of complainants, and waiving fees for such lawsuits. Moreover, women and girls are empowered to initiate, pursue, and monitor their legal cases independently, even without a male guardian, to safeguard their protection and social reputation. These legal proceedings are expedited, processed as swiftly as possible without undue delay or postponement. These measures are instituted due to the sensitive social milieu, aiming to resolve issues through judicial and legal channels, enable complainants

to assert their rights, and ensure perpetrators are punished according to the law. From a societal perspective, the goal is to minimize further stigmatization of the victim, especially if the victim is a girl or woman, given the inherent sensitivity associated with the matter. Therefore, a sensitive approach is required in handling such cases, extending even to the legal system, courts, and security agencies.

influence on the identity and overall development of the female student, subsequently affecting her social, economic, and productive capacities. When considering remedial strategies, the following points emerge as critical:

- The establishment and proactive activation of psychological counselling centres within universities, staffed by specialists in psychological therapy, social relations, peacebuilding, and conflict resolution.
- Fostering robust coordination between these centres and university colleges to facilitate the referral of cases requiring assistance.

Furthermore, making accessible dedicated mobile numbers and email addresses for these centres to all students is essential.

- Promoting the principle of «Do No Harm» among all members of the university community, alongside disseminating awareness and a culture of respect, self-limitation, and the eradication of negative societal perceptions regarding mental health issues

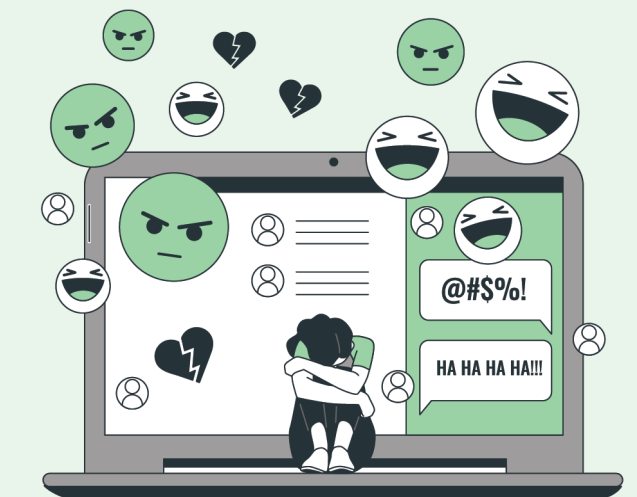

Given the elevated incidence of digital violence predominantly affecting female university students, as evidenced by research, and considering that the perpetrators are typically male, this Chapter will meticulously examine the impacts of this specific form of violence. It is evident that girls engage with social networks more frequently, which itself constitutes a primary factor contributing to their vulnerability

to violence. Furthermore, inadequate digital literacy and self-protection practices, such as the use of weak passwords, acceptance of unsolicited friend requests from unknown individuals, and the indiscriminate sharing of personal images, all serve as conduits for facilitating such violence.

Delving into the psychological risks of digital violence on girls, available research consistently indicates that female students who endure digital violence are more prone to experiencing depression and anxiety. They frequently exhibit increased social isolation, reduced interaction with peers, and a heightened sense of loneliness within the collegiate environment.

This form of violence also detrimentally impacts their academic performance, as persistent preoccupation with threats and harassment diverts cognitive resources away from understanding academic material, fulfilling assignments, preparing for examinations, and achieving scholastic success. Moreover, the psychological impact of violence poses a significant risk to the well-being of the victim, potentially escalating to suicidal ideation or attempts in sensitive circumstances. The psychological dimension will undeniably exert a profound

Chapter One: Digital Violence Based Gender, Impact, and Solutions

Lecturer. Jihan Ahmed Abdullah

Department of Peace and Human Rights Studies – University of Duhok

Undoubtedly, gender-based violence is profoundly pervasive across all societal strata. This stems from the inherent nature of any human environment—be it familial, professional, or virtual—where the utilization of the internet and social media inevitably generates challenges, conflicts, and divergent interests. However, it is fundamentally unacceptable and illegitimate when such disagreements escalate to the level of violence, irrespective of its manifestation, whether direct (e.g., physical assault, threats, derogatory language) or indirect (e.g., cultural or structural violence). Consequently, a comprehensive and robust approach is requisite to confront violence at every level. Digital violence, in particular, may represent the most widespread form among all its expressions. Below, we will articulate several key points pertinent to this phenomenon:

based violence, especially that directed towards the female gender. This correlation stems from several factors, including: the sensitive circumstances faced by women and girls in Kurdish society, and society's more critical perception of women and girls, particularly within the framework of prevailing customs, traditions, and the overall societal system, among other reasons. These actions are classified under this law as family crimes, honour-related crimes, digital threats and assaults, and violations of digital privacy, etc. Such incidents pave the way for various other forms and trajectories of violence, such as increased divorce rates, inducement to suicide, exclusion from educational institutions, or women's employment outside the home. These can also serve as a justification, occasionally utilized by families themselves, for direct or indirect violence (structural violence) against women and girls. However, this law itself has inadvertently led to limitations on individual freedoms and freedom of expression. Therefore, it is crucial to strike a balance between freedom of expression and avoiding infringement upon the rights of others, which can result in the perpetration of certain crimes, especially digital crimes (digital violence) against women and girls. This is particularly challenging because «misuse» is often difficult to define, as the criteria are not consistently fixed. Hence, it is imperative to consider addressing the root causes of gender-based violence rather than merely implementing temporary technological or legal remedies.

Consequently, Kurdistan's legislature enacted Law No. (8) Of 2011, aimed at preventing domestic violence, which specifically targets the thematic dimensions of domestic violence. In our view, this law complements the Law on the Misuse of Electronic Devices from several perspectives. One of the innovations introduced by this law is the requirement for evidence such as screenshots of messages and posts, preserved messages, and audio, video, and image recordings, for legal substantiation.

dynamic characterized by pervasive violence, in the contemporary era, where technology has permeated every sector of life, its influence is profoundly potent in the lives of individuals and societies. Particularly, communication devices and social media platforms such as Facebook, Instagram, X (formerly Twitter), Telegram, WhatsApp, TikTok, and Snapchat, among others, offer a highly conducive environment for individuals harbouring illicit intentions to achieve their nefarious and harmful objectives, all falling under the rubric of violence.

Conversely, a lack of expertise, disregard, inattention, oversight, or unawareness—or, at times, sheer naivety or imprudence (if one may use such terms)—can lead technology users to become victims of violence. This often results in various psychological, social, economic, legal, and political afflictions and challenges. Consequently, this specific form of violence possesses distinct attributes, characteristics, and pillars, warranting its own definition. It encompasses any form of harm, damage, suffering, or ailment inflicted upon a user of a communication device, the internet, or social networks by an individual or a group.

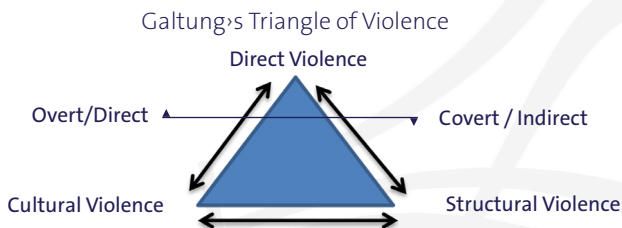
As indicated above and further substantiated by the content of this book, digital violence has identifiable causes, corresponding self-protection strategies, and established methods for intervention once it occurs. These approaches span technical, psychological, social, legal, and institutional dimensions, with many of these topics forming the axes of this booklet. This type of violence can manifest as direct violence, for instance, when women and girls are deprived of numerous employment opportunities and other prospects. This deprivation can subsequently evolve into cultural, psychological, and structural violence, impeding their ability to fully participate in society through leveraging social network technology. This form of gender-based violence, facilitated by technology, is formally termed «Technology Facilitated Gender-Based Violence» (TFGBV).

Legal-social analysis indicates a robust connection between Law No. (6) Of 2008, concerning the prohibition of misuse of communication devices in the region, and violence in general, particularly gender-

or collective. That is, it can be perpetrated by a single person or a group of individuals. Furthermore, two other distinctions exist: unorganized violence, committed by an individual for personal motives, and organized violence, perpetrated by a terrorist or criminal group, or a political entity, for illicit purposes.

Moreover, violence can be spontaneous, arising merely as a reactive act, or it can be organized, meticulously planned, and facilitated by specific circumstances.

In terms of its manifestation, violence can be categorized into three types: direct (overt) and indirect (covert). Direct violence includes causing physical or emotional harm through words or actions, such as murder, injury, intimidation, threats, defamation, and humiliation. Indirect (covert) violence encompasses structural and cultural violence. Cultural violence involves the suppression of the practices, customs, or traditions of any human group, such as religion, nationality, or language. Structural violence refers to the denial of access to institutions or rights, leading to exclusion and marginalization, as illustrated by the triangle below.

In Johan Galtung's conceptualization, direct violence frequently instigates cultural violence, which, in turn, often contributes to structural violence. This process can inculcate the belief that direct violence against certain individuals or groups is legitimate and normative. Furthermore, when individuals fail to adhere to the directives, rules, and laws of oppressive systems, it can provoke direct violence against them. Thus, all three vertices of the triangle are interconnected within a

Violence: Definition, Classification, and Relationship with Technology

Assistant Prof. Zeravan Amin Abdullah
Department of Peace and Human Rights
Studies – University of Duhok

Violence is a pervasive psychological, social, political, internal, and international phenomenon. It is multifarious, diverse in form, multi-layered, and multidimensional, having existed since the dawn of human presence. It constitutes a sensitive topic in human life, whether concerning individuals, societies, or nations. It is defined as the use of force or the threat and application of force against oneself, another individual, or a specific entity—be it social or political—with the intent to cause harm, influence actions, compel an act, or prevent an action. It has also been defined as an irrational statement, act, or deed undertaken by one party against another for the purpose of inflicting harm, achieving a gain, or altering a personal or social, political, legal, or economic situation without the consent of the opposing party, and typically benefiting the perpetrator or a third party. Alternatively, it might yield no benefit to any party, serving solely to cause damage or hinder the achievement of objectives.

Violence is classified into several types, including manifest and physical violence.

From the perspective of perpetrators, violence can be individual

Project Significance:

This project holds significance in several key areas:

- 1. Awareness Enhancement for Technology Users:** It aims to raise awareness among users of technology, platforms, and tools associated with social networks and social media.
- 2. Identification of Technological Risks and Promotion of Social Awareness:** The project delineates the inherent risks associated with the use of technology, its tools, and platforms, alongside disseminating awareness within the community.
- 3. Prophylactic Strategies against Digital Violence:** It specifies methods for self-protection against digital violence.
- 4. Guidance on Responsible Technological Engagement and Community Awareness:** The project demonstrates appropriate engagement and interaction with technology, its tools, and platforms, while also fostering community-wide awareness.

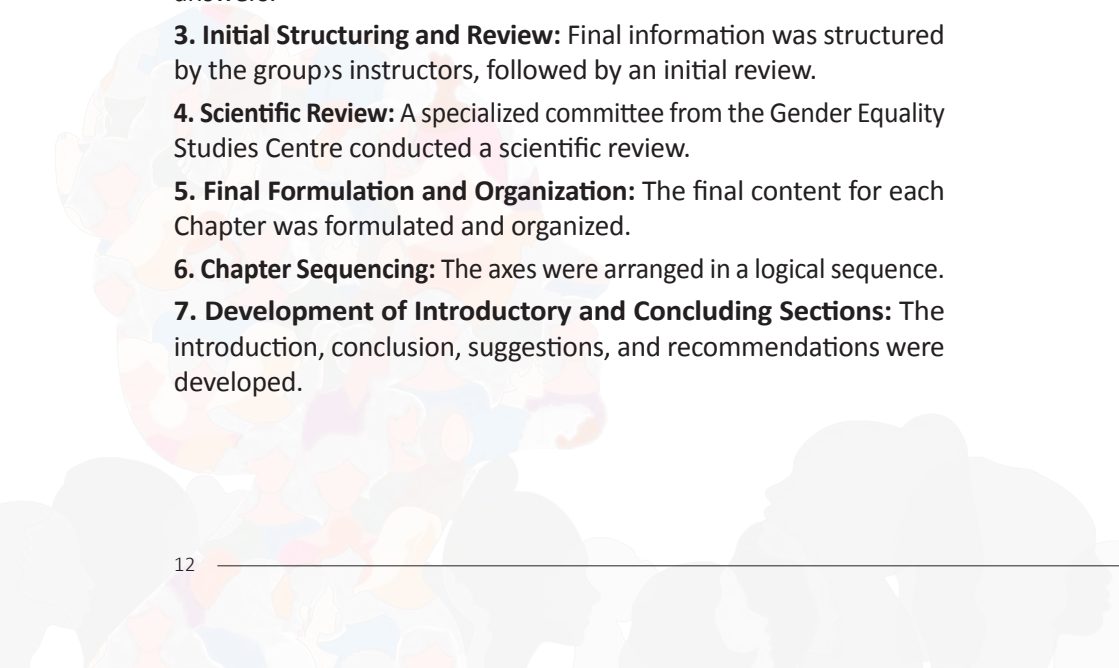
These objectives are addressed from technological, psychological, and social perspectives, involving concerted efforts from individuals, the community, and official, semi-official, and unofficial institutions. This collaborative approach ensures that all relevant stakeholders work synergistically to mitigate the impact of this perilous phenomenon and to foster appropriate conduct and support for those affected by it.

A Brief on Project Implementation and Supporters:

Due to the multifaceted and comprehensive nature of the topic, various entities participated in this project, including universities, civil society organizations, university professors with diverse specializations, university students, and technology users involved in technology projects.

Information was actively acquired, analysed, and structured through an effective project methodology, as outlined below:

- 1. Six Focused Small Groups:** These groups consisted of university students and graduates, supervised by university professors acting as facilitators, through which information was collected and discussed.
 - 2. Presentation and Discussion:** Key findings from each group were presented to all other groups, fostering a session of questions and answers.
 - 3. Initial Structuring and Review:** Final information was structured by the group's instructors, followed by an initial review.
 - 4. Scientific Review:** A specialized committee from the Gender Equality Studies Centre conducted a scientific review.
 - 5. Final Formulation and Organization:** The final content for each Chapter was formulated and organized.
 - 6. Chapter Sequencing:** The axes were arranged in a logical sequence.
 - 7. Development of Introductory and Concluding Sections:** The introduction, conclusion, suggestions, and recommendations were developed.
-

Introduction

The Gender Equality Studies Centre (Women-Men) at the University of Duhok was established in 2018 as an academic institution. Its primary objective is to address gender issues, with a focus on objectively examining Kurdish society to identify obstacles hindering equality and social justice within various strata and the community. This is achieved through organizing diverse activities with a specialized cadre in gender issues and fostering coordination with international academic centres for the exchange of research expertise on gender-related topics.

In alignment with the convictions of the Center for Gender Equality Studies at Duhok University in collaboration with the Department of Peace and Human Rights Studies - College of Humanities, BW OCD and NPA, and with the financial sponsorship of the Dutch Netherland's Ministry of Foreign Affairs, and within the framework of the qualitative project "Technology Trailblazers: Young Women Shaping an Equal Future," efforts are directed towards raising awareness in combating violence, specifically digital violence, and reinforcing women's rights within Kurdistan society.

This project was conceived with a distinct approach, titled "Digital Violence Open Space." It comprised several seminars involving forty students from the aforementioned department, supervised by eight instructors. The discussions centered on six axes pertinent to digital violence against women in the Kurdistan Region.

Digital Violence

Terminology, Risks, Causes, Management, and Solutions

BW OCD

Speech of
**Founder & Executive
Director of (BW OCD) Organization**

Better World Organization
for Community Development

Walaa Musheer Ahmed
Founder & Executive Director BW OCD

Civil society organizations play a crucial role in raising awareness among individuals and communities about the many issues that shape our society. One of the most concerning and growing challenges today is electronic or technology-facilitated violence. In Iraq and the Kurdistan Region, this form of violence increasingly affects women and girls, threatening their safety, dignity, and participation in both public and digital spaces.

At Better World Organization for Community Development (BW OCD), we believe that addressing such violence requires a comprehensive approach that combines awareness, prevention, response, and advocacy for stronger protection systems.

Department of Peace and Human Rights Studies

College of Humanities, University of Duhok

As one of important Department in the College of Humanities, Peace and Human Rights Studies was established in the academic year 2016-2017.

The primary objective of this department is to produce highly skilled and well-trained graduates who are capable of working effectively across various sectors and environments. These graduates are equipped to contribute to the preservation and enhancement of peace and coexistence within the Kurdistan Region.

To this end, the department aims to collaborate with public and private institutions, as well as civil society organizations. This includes partnering with educational institutions, such as schools, by leveraging the expertise of graduates equipped with the necessary skills in the fields of peace and human rights. Furthermore, the department seeks to engage with official bodies, including those dedicated to combating violence, and to support civil society organizations through training, project implementation, research, academic writing, and the development of publications.

Center for Gender
Equality Studies
University of Duhok

*Speech of the Director of
Gender Equality Studies Center*

Lecturer.
Dileen Sardar zuhdi Al-Noori
Director of the Center

Research and study centres are recognized as crucial indicators of institutional advancement for universities and countries. Their primary functions and responsibilities emphasize the conduct of studies and research predicated on prior empirical evidence, serving to evaluate contemporary phenomena. This endeavour aims to proactively mitigate prospective challenges and formulate effective solutions. The Gender Equality Studies Centre (encompassing women and men) at the University of Duhok is dedicated to the assessment and enhancement of diverse professional domains, facilitating necessary transformative initiatives to ensure equity and justice between women and men.

Each individual within society possesses a significant role in fostering equality and justice between (women and men), and further exerts a potent influence in supporting and empowering community members.

- 23 **Chapter Two: Social Risks of Digital Violence: Causes and Impacts**
Assistant Prof. Dr. Ma'moun Abdulsamad Al-Sayed
College of Humanities, University of Duhok
- 28 **Chapter Three: Psychological Risks of Digital Violence**
Lecturer. Rahma Tahseen Naif & Lecturer. Ilham Salih Mohammed
College of Humanities, University of Duhok
- 31 **Chapter Four: Addressing Digital Violence Issues from a Technological Perspective**
Lecturer. Dileen Sardar Zohdi & Wardin Ababakir Salih
Gender Equality Studies Centre – University of Duhok
- 35 **Chapter Five: Addressing Digital Violence Issues from a Social Perspective**
Lecturer. Dr. Ali Abdullah Aswad
College of Humanities, University of Duhok
- 39 **Chapter Six: Addressing Digital Violence by Legal and Social Institutions**
Lecturer. Sadiq Sadiq Hamid
College of Humanities, University of Duhok
- 43 Recommendations

Table of Contents

Page	Topic
7	Speech of the Director of Gender Equality Studies Center
8	Department of Peace and Human Rights Studies College of Humanities, University of Duhok
9	Speech of Founder & Executive Director of (BW OCD) Organization
11	Introduction
12	A Brief on Project Implementation and Supporters
13	Project Significance
15	Violence: Definition, Classification, and Relationship with Technology <i>Assistant Prof. Zeravan Amin Abdullah</i> College of Humanities, University of Duhok
19	Chapter One: Digital Violence Based Gender, Impact, and Solutions <i>Lecturer. Jihan Ahmed Abdullah</i> College of Humanities, University of Duhok

Contact Us:

 ges.center@uod.ac

  Center for GES, UoD

 Zakho Street 38, 1006AJ Duhok, Kurdistan Region – Iraq

Center for Gender
Equality Studies
University of Duhok

Issued by:

Gender Equality Studies Centre – University of Duhok

In cooperation with:

***Department of Peace and Human Rights Studies
College of Humanities - UoD , BWOCD and NPA NGO***

Financial sponsorship by

Dutch MFA

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

Book Name: Digital Violence
Prepared by a Group of Expert Lecturers at the UOD
Supervisor: Ms. Dileen Sardar Zuhi Nuri
Presenting by: Assist. Prof. Zerevan Amin Abdullah
Tranlate by Osama Mirkhan Bani
Graphic Design by Bawar Mohammed Sidiq
Photo by Ali Habib Banki
First Edition:
ISBN Number: D-/3378/25
Printing place: Duhok Governorate Printing Press

Digital Violence

“Terminology, Risks, Causes, Management, and Solutions”

Supervisor:

Ms. Dileen Sardar Zuhdi Nuri

Presenting by:

Assist. Prof. Zerevan Amin Abdullah